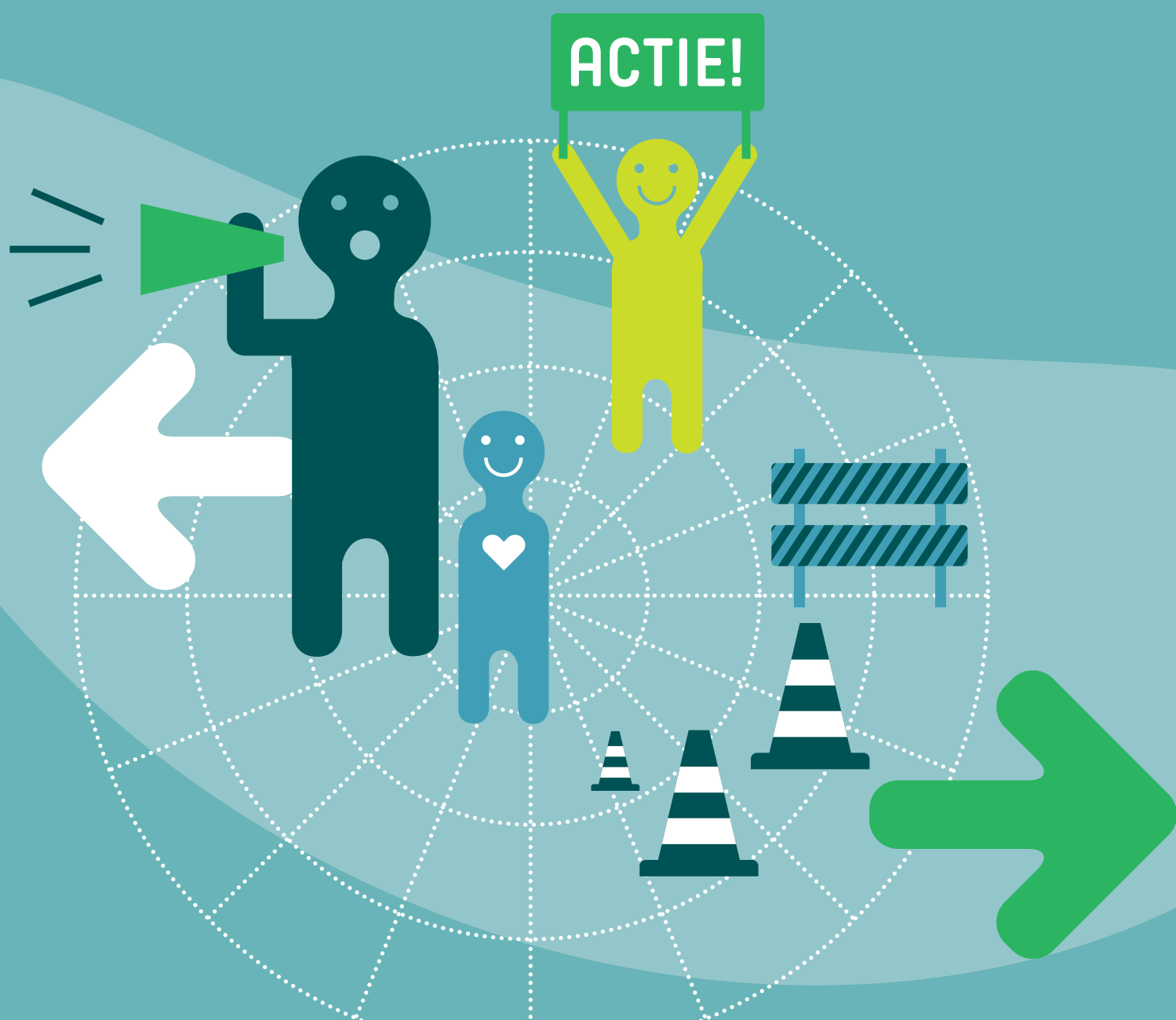

EXPEDITIE BURGER

EEN ONTDEKKINGS- TOCHT NAAR NIEUW BURGERSCHAP

Uitgave

FORUM

Postbus 201

3500 AE Utrecht

www.forum.nl/expeditieburger

Tekst

Nanneke van der Heijden

Patrick van der Hijden

Eindredactie

Frans van der Heijden

Vormgeving

Frederike Boomars

© Utrecht, augustus 2013

Voorwoord

Actief burgerschap en de doe-democratie staan enorm in de belangstelling. Talloze wetenschappelijke publicaties verschijnen over deze beweging die in de recente kabinetsnota over dit onderwerp wordt beschreven als "een vorm van meebeslissen door simpelweg te doen"¹. FORUM wil met dit 'reisverslag' van Expeditie Burger niet het zoveelste rapport aan de groeiende stapel toevoegen maar reeds bestaande inzichten aanvullen met eigen ervaringen en bevindingen. Hiermee wil FORUM gemeenten, welzijnsinstellingen, zelforganisaties en andere geïnteresseerden een gids aanbieden die een weg wijst door het landschap van het nieuwe burgerschap. Dit nieuwe burgerschap is al vele malen gedefinieerd door wetenschappers en (semi-)overheden. Het uitgangspunt van deze expeditie was daarom: Hoe denkt de burger zelf over burgerschap en de veranderende verhoudingen tussen overheid en burger?

De inzichten en handvatten in de reisgids die voor u ligt zijn gebaseerd op een onderzoeksexpeditie waarin FORUM op onverwachte plekken op zoek ging naar verhalen van burgers. Aan de Verhalentafels schoven vele verschillende burgers aan om te vertellen hoe zij vorm geven aan burgerschap. Tijdens bijeenkomsten van Ontmoet de Pioniers spraken actieve en kritische burgers elkaar over de worstelingen en spanningen die zij ervaren met hun initiatieven. Deze reisgids beschrijft de uitkomsten van deze rondgang in Nederland en is tegelijk een kritische beschouwing op de ontwikkelingen rondom nieuwe vormen en invullingen van burgerschap.

Met deze kritische maar constructieve gids, gebaseerd op verhalen en ervaringen van burgers zelf, hoopt FORUM bij te dragen aan een dynamische en veerkrachtige rechtsstaat die mede en vooral gedragen wordt door actieve, zelfstandige en kritische burgers.

Deze publicatie had niet tot stand kunnen komen zonder al diegenen die aan de Verhalentafels hebben plaatsgenomen, deel hebben genomen aan de Pioniersbijeenkomsten of op een andere wijze een bijdrage hebben geleverd aan Expeditie Burger. Namens FORUM wil ik hen allen dan ook hartelijk bedanken!

Tot besluit wens ik u veel leesplezier en nodig ik u van harte uit om contact met ons op te nemen indien u naar aanleiding van deze brochure vragen hebt. Ook denken wij graag mee over de mogelijkheden om binnen uw gemeente of organisatie de do's en dont's zoals in deze gids verwoord in praktijk te brengen.

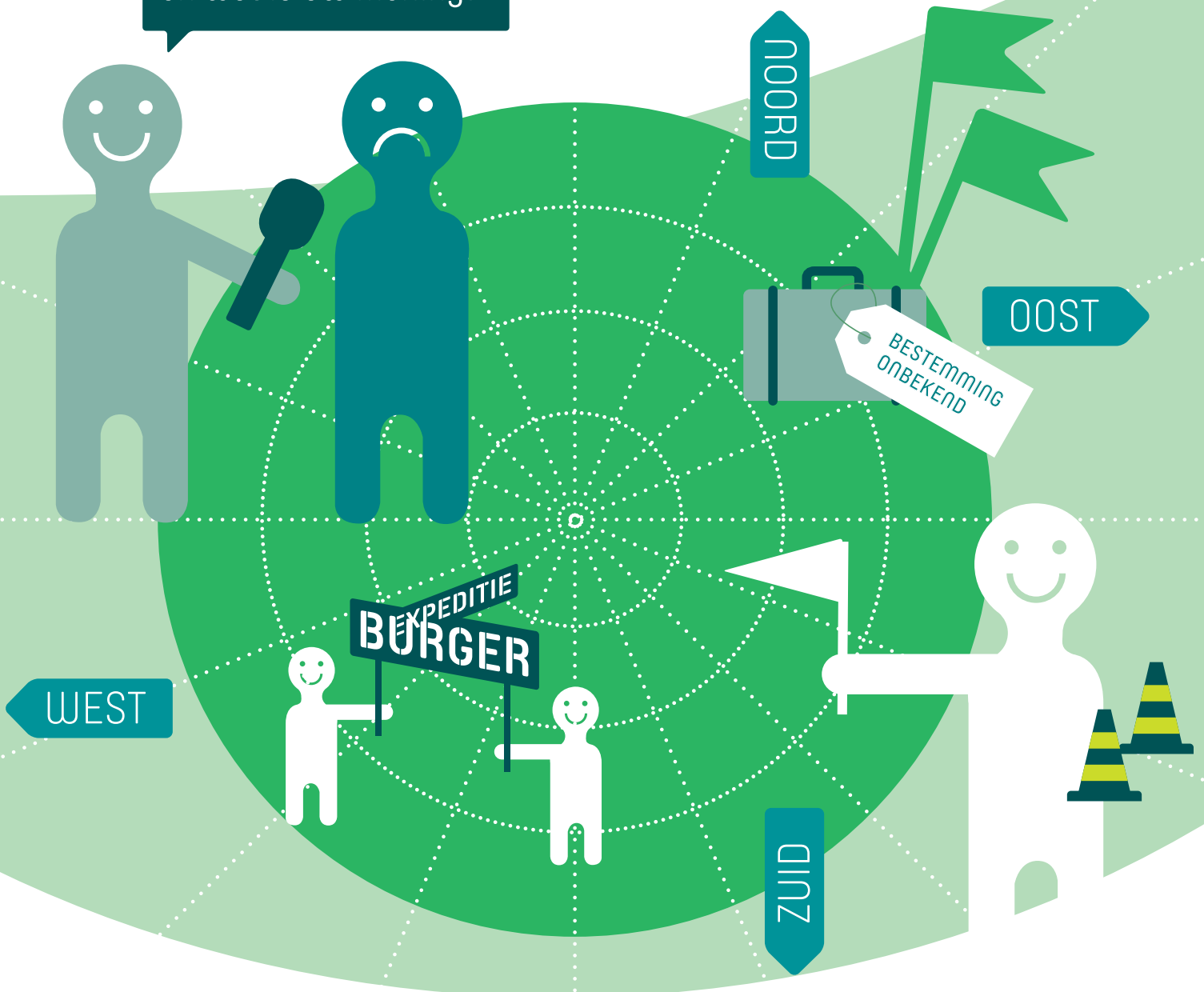
Halim El Madkouri

Programmamanager Rechtsstaat, Religie en Samenleving

¹ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2013. De Doe-democratie: Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving.

Op zoek naar de burger een inleiding

en wat is uw mening?

Ik vind het heel belangrijk dat iedereen groet. Dat wordt steeds minder. Ik maak me zorgen dat mensen steeds meer alleen voor zichzelf leven.

Ik zit in het bestuur van een harmonie. Daar ligt mijn hart en daar doe ik alles voor.

Hedendaags burgerschap bubbelt, bruist en botst. Nieuwsgierig geworden naar de veranderingen in dat landschap – en vooral de *triggers* en achtergronden – zette FORUM een ontdekkingstocht op touw. Wat maakt inwoners van Nederland in deze tijd boos, braaf of betrokken? Expeditie Burger bracht een hutkoffer vol ervaringen, wederwaardigheden en souvenirs mee terug – ter inspiratie, lering en vermaak.

EEN NIEUWE BEWEGING

In het bestaande burgerschapslandschap lopen burgers rond die zich braaf, actief of kritisch opstellen. Ze volgen keurig de regels en normen van de samenleving, ze zetten zich in voor de gemeenschap, of ze bezien met een kritische, (af)keurende blik de ontwikkelingen in het publieke domein. De afgelopen jaren – gekenmerkt door economische onzekerheid, politiek rumoer en veranderende gezagsverhoudingen – tekent zich in en om burgerschap een nieuwe trend af. De kritische houding vermengt zich met een actieve rol. Een groeiende groep Nederlanders zet kritiek om in een nieuw soort actief en ondernemend burgerschap.

Dit nieuwe burgerschap houdt veel meer in dan het gebruikmaken van inspraak, brieven schrijven naar de krant, vrijwilligerswerk doen, prullenbakken adopteren of het onderhouden van openbaar groen. Het betekent dat mensen het heft in eigen handen nemen en zelf initiatieven starten op uiteenlopende terreinen als zorg, integratie, leefbaarheid, publieke voorzieningen, sociale samenhang en welzijn. Thomashuizen, Buurtzorg, het Broodfonds, buurtenergiebedrijven en Natuursupers: ze laten zien dat Nederlanders hun eigen boontjes weten te doppen. En of het nu onder de noemer gaat van sociaal ondernemerschap, participatie 3.0, *communities*, maatschappelijke productie of zelforganisatie – deze nieuwe vorm van burgerschap groeit exponentieel en is niet meer weg te denken uit deze tijd.

DOE-HET-ZELF-DEMOCRATIE

De trend van nieuw, actief burgerschap maakt extra nieuwsgierig nu er meer publieke ruimte vrij komt voor burgers om zelf aan de slag te gaan. De overheid trekt zich terug en perkt de verzorgingsstaat sterk in. Hoog in het vaandel van bestuur en politiek staat het devies 'minder overheid en meer samenleving'. De promotie van de doe-het-zelf-democratie draait op volle toeren. Niet alleen, of misschien wel niet zozeer, de door de overheid verkondigde noodzaak om meer zelf te doen lokt een reactie uit bij burgers. Ook uit onvrede over de kwaliteit van geboden diensten en producten – en de drive om het beter of anders te doen – gaan mensen op eigen wijze invulling geven aan de witte vlekken in de publieke ruimte.

Deze ontwikkeling van verregaande zelfredzaamheid en 'samenredzaamheid' komt, volgens de overheid, tegemoet aan de uitdagingen van de publieke levenssfeer in de pluriforme samenleving. Maar hoe kijken burgers er eigenlijk zelf tegenaan? Interesse en nieuwsgierigheid deden FORUM in 2012 besluiten dat het hoog tijd was op Expeditie Burger te gaan. Om het hedendaagse burgerschap te ruiken, te proeven, te zien en te beleven. Om te ervaren wat, door de ogen en in de woorden van burgers, de nieuwe beweging in het burgerschapslandschap precies inhoudt, waar het zich voordoet (en waar níet), wat het betekent voor burgers zelf en welke dynamiek het teweegbrengt. Het reisdoel was,

Ik ben de beheerder van een wedstrijdmidgolfbaan, midden in de buurt. De golfbaan is van een vereniging die al meer dan 100 jaar bestaat. Eigenlijk zijn we steeds meer een buurthuis en kinderopvang geworden. Kinderen

worden door hun ouders hier afgezet en ik vang ze op. En mensen komen vergaderen en kaarten in het restaurant. Verder is er ook niets te doen in de buurt.

kortom, een antwoord te krijgen op de vraag: hoe zien burgers in Nederland het burgerschap zélf?

ROUTEKAART VAN DE EXPEDITIE

Expeditie Burger ging in oktober en november 2012 op zoek naar wat mensen in het land 'boos, braaf of betrokken' maakt. De expeditie vertrok vanuit een combinatie van journalistieke nieuwsgierigheid en antropologisch veldonderzoek. De ontdekkingsstocht moest verkennend zijn, onderzoekend, participatief en beschouwend. Dus zocht de onderneming zelf de mensen op – in krimpende regio's, in stadjes met grotestedenproblematiek en in de Randstad. Op zoek naar verhalen, gesprekken, anekdotes en hartenkreten die het hedendaagse burgerschap tastbaar maken en concreet illustreren. Debatten, lezingen en een Nacht van de Burger omlijstten de expeditie en vormden het reflectieve achtergrondkader.

De Verhalentafels

De zogenoemde Verhalentafel streek neer op locaties die veel (en verschillende) mensen aantrekken zoals winkelcentra, beurzen en een Zwarte Markt. In Rotterdam, Slagharen, Maastricht en Ede zijn met 171 mensen tien-minuten-gesprekken gevoerd over hun betrokkenheid bij hun leefomgeving. Het doel van de gesprekken was om de burgerschapsbiografie van mensen boven tafel te krijgen: een levensbeschrijving of een opsomming van achtergronden, opvoeding, persoonlijke ontwikkeling en karakter. Aan de Verhalentafel vertelden mensen over de invloed van hun levensloop op hun betrokkenheid bij de leefomgeving, de ontwikkeling daarin of juist de afwezigheid ervan. Daarbij is scherp geluisterd naar de ijkpunten die mensen aanbrachten in de aard en het verloop van hun burgerschap.

De Verhalentafels

- 171 gesprekspartners
- 40% man, 60% vrouw
- Leeftijd tussen 12 en 83
 - tot 25 jaar 18%
 - 26-45 jaar 31%
 - 46-65 jaar 37%
 - 65+ 13%
- Opleiding gemiddeld: mbo
- 15% in buitenland geboren

Ontmoet de Pioniers

Op vier plekken in het land vonden ontmoetingen plaats met 65 tot 'pioniers' omgedoopte Nederlanders, die hun zorgen en kritiek hebben omgezet in actieve betrokkenheid en eigen projecten. Gedreven mensen, met een passie en een missie, voor wie de bijeenkomsten een platform waren om hun ervaringen te delen. Zij zijn benaderd omdat ze, zonder te zijn gestimuleerd door professionals of ambtenaren, het heft in eigen handen hebben genomen en een voortrekkersrol vervullen. Tijdens 'Ontmoet de pioniers' spraken zij over de grenzen van hun pioniersschap, de wrijving die ze ondervinden en de strategieën die ze hanteren.

OPBRENGSTEN EN SOUVENIRS

In deze publicatie doet FORUM verslag van de expeditie, de opbrengsten en de souvenirs. Het reisjournaal biedt – met fascinerende en inspirerende verhalen, ervaringen, dorpswijsheden, portretten, casussen en quotes – een boeiende inkijk in het hedendaagse burgerschap. Maar het verslag is vooral ook bedoeld als reisgids voor gemeenten, instellingen, maatschappelijk middenveld, corporaties en zelforganisaties – ter oriëntatie bij hun eigen ondernemingen in het veranderende landschap. Hoe om te gaan met het hedendaagse burgerschap, met de kansen en obstakels, en met de veranderingen

Ik heb 20 jaar in het bestuur van de KBO gezeten maar nu ik 72 ben en mijn man eindelijk ook is gestopt met werken, hebben we besloten elke dag iets leuks te doen en de bestuurlijke activiteiten te stoppen.

Ik ben 15 jaar en al twee keer weggepest op school. Gelukkig staat de halve straat achter mij. Aan de overkant wonen een man en vrouw die eigenlijk een soort opa en oma voor mij zijn. Ook ben ik heel zorgzaam want ik let op mijn broertje die Down heeft.

binnen de eigen organisatie? Expeditie Burger heeft daarvoor een aantal routeaanduidingen en wegwijzers opgeleverd.

HOE ZIT DE REISGIDS IN ELKAAR?

Deze gids schetst eerst de zichtlijnen van waaruit de expeditie is ingericht. Daarna zijn er de woorden en beelden, geuren en kleuren van actieve, brave en kritische burgers die aan de Verhalentafels een inkijkje geven in hun betrokkenheid bij de leefomgeving. De gids vervolgt met een reeks portretten van pioniers: wie zijn zij en wat drijft hen? Welke obstakels komen ze tegen en hoe gaan ze daarmee om? Aan de hand van 'souvenirs' volgt een terugblik op de inzichten en coping strategies die de expeditie heeft opgeleverd. Hoe nu verder te gaan met het nieuwe burgerschap? De reisgids biedt hiervoor tot slot de nodige wijsheden en do's en dont's. De reisgids sluit af met een kort overzicht van wat FORUM aan ondersteuning bieden kan.

Bij ons in de buurt is eigenlijk helemaal niks te doen voor jongeren. Er is een groepje jongeren naar de gemeente geweest om te vragen of er wat kon worden georganiseerd. Zij zijn ook twee keer bij de

gemeenteraad geweest. Maar er is helemaal niks gebeurd en ze hebben niets meer gehoord. Dan ga je daarna dus geen actie meer ondernemen.

Zichtlijnen voor de expeditie

Ik werk zelf in de bouw via een uitzendbureau. Ik weet dus nooit of ik volgende week nog werk heb. En als ik dan lees over die politici in Den Haag die niet doen wat ze hebben beloofd en het voor ons duurder maken. En vooral die

bankiers. Die grote graaiers. Dan is mijn vertrouwen helemaal weg.

Hoe begeef je je in het veranderende burgerschapslandschap en welke route kan de expeditie het beste volgen? Zijn er onontdekte gebieden te verwachten, liggen er goudaders verstopt – en hoe vermijd je valkuilen en doodlopende wegen? Welke hotspots, lokkende zijpaden en panoramaviews mag je absoluut niet missen? Bepaal eerst de (kijk)richting en *inrichting*, dat kan teleurstellingen voorkomen.

VOORBEREIDING – OOK MENTAAL

Naast organisatorisch voorwerk kende Expeditie Burger ook een mentale voorbereiding. De nodige reisgidsen werden geraadpleegd, en er werd grondig kennis genomen van tips, tools, materialen en expertise van eerdere expeditiegangers. Deze voorbereiding bood een aantal 'blikopeners' en markeringspunten. Daaruit zijn twee zichtlijnen ontwikkeld die de opzet en inrichting van de expeditie bepaalden: enerzijds de typering van burgerschap als proces, anderzijds de doe-democratie en het idee van de Big Society.

ZICHTLIJN 1 BURGERSCHAP ALS PROCES

In soorten en maten

Burgerschap en burgers zijn er in soorten en maten. De literatuur kent dan ook verschillende typologieën en definities. Expeditie Burger heeft zich laten inspireren door de indeling 'brave', 'actieve' en 'kritische' burgers. Westheimer en Kahne definiëren de brave burger (*personally responsible*) als de burger die zich aan de wetten en regels houdt, terwijl de actieve burger (*participatory*) zich tegelijkertijd actief inzet voor de eigen omgeving en/of de samenleving. De kritische burger (*justice oriented*) wil daarnaast

de wereld om zich heen veranderen – vanuit zijn kritiek op de gevestigde instituties, de publieke voorzieningen, bestaande praktijken en gezagsverhoudingen.

Burgerschap is leren

Een interessant vertrekpunt voor de expeditie was nu juist de waarneming dat in deze tijd actief en kritisch burgerschap samensmelten tot een nieuw type burgerschap. Dat roept de vraag op waar die verandering in uiting en gedrag van burgers uit voortkomt? Burgerschap is het *leren* deelnemen aan en verantwoordelijkheid leren dragen voor de publieke zaak, zo veronderstellen onder meer sociologe Evelien Tonkens en andere betrokkenen bij de leerstoel Actief Burgerschap. Een leerproces is de grondslag van burgerschapsvorming. Educatie is het middel om het gedrag van mensen om te vormen naar de rol die nodig is om een effectieve democratische samenleving tot stand te brengen.

Relaties met de omgeving

Burgerschap ontstaat in relaties met en tot anderen, en is dus een relationeel begrip. Actief burgerschap vereist niet alleen dat burgers competenties ontwikkelen om de verantwoordelijkheid te nemen en te dragen, ze moeten ook relaties (kunnen) onderhouden met anderen uit hun leefomgeving en met de institutionele omgeving: de overheid, instellingen en maatschappelijke organisaties. Door écht samen te leven, geven mensen vorm aan hun burgerschap en wordt burgerschap gevormd. Dat dit (nog)

Ik ben 16 jaar geleden uit Iran naar Nederland gekomen en vind het heel belangrijk om actief te zijn. Naast mijn werk ben ik vrijwilliger bij Bureau Nieuwkomers en bij het buurthuis. Vijf jaar geleden heb ik mijn huidige vrouw uit Iran naar Nederland gehaald. Ik heb haar gezegd, ik ga

een keer met jou naar de huisarts en naar het ziekenhuis en daarna moet je het zelf doen. Ik heb haar ook gezegd dat ze actief moest worden. Nu koopt ze in het activiteitscentrum voor alleenstaande mensen en mensen met een gebrek.

niet iedereen lukt, vraagt om onderzoek naar hoe mensen relaties aangaan met hun omgeving en met anderen. Ook is er werk aan de winkel voor de overheid. Tonkens constateert dat de pogingen van de overheid om mensen actief uit te nodigen tot meedenken en meedoen en een luisterend oor te bieden, de affectie in de relatie tussen overheid en burger heeft vergroot. Maar ook meent ze dat dit 'affectieve burgerschap' de verhoudingen op scherp stelt, omdat de overheid bij burgers verwachtingen creëert die ze niet kan waarmaken. Dit leidt tot een gevoel van miskenning, verontwaardiging en woede bij burgers en tot afbrokkeling van het actief burgerschap.

Triggers voor burgerschap

'Triggers' zijn een andere verklaring voor de karakterverandering van burgerschap in de loop van het leven van mensen. Een trigger doet mensen op enig moment besluiten dat er iets gedaan moet worden omdat het zo niet langer kan. Het kan een gebeurtenis in het eigen leven zijn, in het leven van iemand anders, in de directe omgeving en/of in de maatschappij die de (in) directe aanleiding vormt om in actie te komen. Dit geldt voor iedereen, ook voor mensen met een lage sociaal-economische status en dus meestal een laag opleidingsniveau. Behalve de combinatie van middelen, motivatie en de benodigde, ondersteunende netwerken en (in) formele settings waarover iemand beschikt, kan bij sommige mensen dus ook een bijzondere gebeurtenis ervoor zorgen dat ze betrokken raken bij de samenleving.

ZICHTLIJN 2 BIG SOCIETY IN KRITISCH PERSPECTIEF

Big Society

Denken over nieuw burgerschap is onlosmakelijk verbonden met het concept van de 'Big Society' – de door Phillip Blond geïntroduceerde tegenhanger van Big Government en Big Market. Big Society straalt geloof uit in de kracht van sociale verbanden en sociale ondernemingen die de plaats van de staat innemen. Burgers zijn voortaan aan zet en moeten ruimte krijgen voor hun energie en oplossingen, en voor hun bijdrage aan het realiseren van morele waarden en sociale cohesie. In Big Society komt het eigenaarschap heel dicht bij burgers te liggen. In Groot-Brittannië heeft de regering-Cameron gekozen voor decentralisering van beslissingsmacht naar lokaal niveau en buurniveau, voor het inzetten op vrijwilligerswerk en het openbreken van publieke dienstverlening voor sociale ondernemers, coöperaties en bedrijven. Met als doel: de keuzemogelijkheden te vergroten en de toegankelijkheid, betrokkenheid en de grip van burgers op de publieke dienstverlening te verbeteren. Hierdoor grijpen de verticale wereld van de besluitvorming, bureaucratie en taakverdeling en de horizontale realiteit in de samenleving meer en meer in elkaar.

Exclusiviteit en ongelijkheid

Big Society en de nadruk op eigen verantwoordelijkheid en zelforganisatie zouden wél kunnen leiden tot uitsluiting en ongelijkheid, luidt de kritische kanttekening van onder anderen Kruijer, Uitermark en Meijer. De noodzakelijke en onmisbare basis voor de doe-democratie wordt gevormd door mensen die actief meedoen, zelfredzaam zijn en de eigen verantwoordelijkheid oppakken. Sommige groepen mensen kunnen zichzelf echter niet zo goed collectief organiseren als andere. Zij missen – bijvoorbeeld

Ik ben 22 jaar en volg een opleiding. Mijn vader is op zijn 16e uit Turkije naar Nederland gekomen en heeft altijd hard gewerkt. Ik krijg geen studiefinanciering en werk om het zelf te betalen. Mijn ouders betalen ook mee.

Dan voel ik een grote verantwoordelijkheid naar mijn ouders dat ik mijn opleiding moet afmaken.

vanwege een kwetsbare sociaal-economische positie – de tijd, energie en vaardigheden om ‘baas in eigen buurt’ te worden. Constructief actief zijn kost mensen veel, soms te veel moeite en kennis, meent ook De Moor. Sociale problemen en een zwak ontwikkelde capaciteit tot zelforganisatie hangen daardoor met elkaar samen. Wie dan inzet op zelforganisatie als panacee, tekent ook voor segregatie en extreme scheefheid in plaats van een gelijkmatige verdeling. Het concept van Big Society sluit de mensen zonder zelforganiserend en zelfredzaam vermogen buiten, terwijl het de mensen die geen moeite hebben om zichzelf te organiseren (onevenredig) beloont.

Morele blindheid

Het jaarboek ‘Brave burgers gezocht’ (2010) van het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken wijst op het gevaar van *morele blindheid* bij de vermaatschappelijking van overheidstaken. Door zich te richten op maatschappelijke zelforganisatie creëert de overheid verwachtingen over ‘goede burgers’. Dat zijn onder meer burgers die meedoen in de Wmo, die actief worden in een achterstandswijk, die gaan lijnen om obesitas te bestrijden en die integreren in ‘onze’ cultuur. Zolang burgers aan die verwachtingen voldoen, behoren ze tot de goede burgers. De overheid neigt ertoe zich blind te staren op deze zelfredzame, mondige en capabele burgers en over het hoofd te zien dat er ook een groep burgers is die niet mee wil of kan doen. En die wordt daarmee afgewezen door de overheid.

Zelforganisatie is lokaal

Vanwege de ongelijkheid die zelforganisatie en actief burgerschap soms kan opleveren, wil de overheid dat successen en best practices elders gekopieerd worden. Maar juist omdat de democratie samenhangt met het aanwezige vermogen in een straat, buurt, wijk of stad, is een succesverhaal niet zonder meer naar een andere context te verplaatsen. Zoals De Moor heeft geconstateerd, is zelforganisatie bijna

spreekwoordelijk lokaal. Zelforganisatie leidt tot een grote institutionele diversiteit in de samenleving, die je niet kunt standaardiseren. Idealiter ontstaat een model dat ruimte biedt aan inclusieve en duurzame samenwerking tussen burgers, en aan het optreden van de overheid daar waar nodig.

Belangen versus plicht

De *framing* van het nieuwe burgerschap heeft in Nederland anders uitgedrukt dan in Groot-Brittannië, zo heeft onder meer Evelien Tonkens waargenomen. Aan de overzijde van de Noordzee nodigt de regering de burgers uit om initiatieven te nemen en zelf publieke diensten te verzorgen. Burgerschap wordt gepresenteerd als van essentieel belang voor het individu en als bron van hoop. De Nederlandse overheid daarentegen spreekt burgers aan op hun plicht om voor de ander en de gemeenschap te zorgen en zich verantwoordelijk te leren gedragen. Daarmee krijgt de burger eigenlijk de schuld van de uitgedijde verzorgingsstaat, en wordt het nieuwe burgerschap als een verplichtende verantwoordelijkheid gezien in plaats van als een beweging die uit energie en plezier voortkomt. Bovendien gaat een en ander in Nederland niet gepaard met het delegeren van bevoegdheden aan burgers.

Kritisch element verloren?

In een reactie op het verhaal van Blond, merkte Kruiter op dat de civil society in Nederland het concept van de Big Society vooral gebruikt heeft om deze te transformeren tot een kleinburgerlijke samenleving (*small minded society*), waarin maatschappelijke organisaties hun plannen en subsidieaanvragen ‘Big-Society-proof’ maken. Uitermark stelt dit nog scherper met zijn analyse dat de overheid op dit moment te veel aandacht heeft voor succesverhalen en daardoor selectief te werk gaat. Ze overlaadt bepaalde initiatieven met subsidie, erkenning en steun om vervolgens diezelfde initiatieven als bewijs te gebruiken dat actief burgerschap en zelforganisatie succesvol zijn. Zo trekt de overheid een rookgordijn op,

Ik heb het vak burgerschap op school maar doe er nog niet zo veel mee. Ik merk wel dat nu ik ouder word, ik meer dingen op me af zie komen. Misschien als ik ouder word dat ik meer doe met het vak.

Mijn moeder is overleden en daarom ben ik naast mijn vader gaan wonen. Als het zover is kan hij verhuizen naar ons huis op de begane grond en wij gaan dan in zijn huis.

dat verhult dat zelforganisatie op heel veel plaatsen niet lukt. Door zelfredzaamheid en sociale ondernemingszin te beschouwen als binnen voorgeschreven kaders uit te voeren top-down-opdrachten, ondergraaft de overheid het nieuwe burgerschap. 'Instrumentele verdringing' noemt Verhoeven deze omdraaiing van de logica van zelforganisatie. Waarbij het gevaar dreigt dat – als burgerschap een middel wordt om doelen als sociale cohesie, culturalisering, informele zorg of volksgezondheid te bevorderen – het eigene, het autonome, het kritische element van burgerschap verloren gaat. Een overheid die burgers als te sturend of dwingend ervaren, draagt niet bij aan de motivatie van individuen om de publieke zaak van dienst te zijn. Sterker, die bereikt eerder het omgekeerde effect.

Schuren en wringen

Een ander punt van kritiek op Big Society en hedendaags burgerschap, is dat deze als vanzelf tot wrijving in de samenleving leiden. Het gaat schuren en wringen wanneer particuliere initiatieven in de publieke ruimte plaatsvinden. Kleinschalige, horizontale en co-creatieve maatschappelijke productie beweegt zich naast de grootschalige, verticale en systemische. De nieuwe praktijken stuiten op obstakels in de wet- en regelgeving en bestaande praktijken van de reguliere instituties. De pioniers begeven zich immers op terreinen die deels al zijn 'ontgonnen' door overheden en maatschappelijk middenveld. Dat betekent dat ze ook gebruik willen maken van dezelfde tijd, budgetten, doelgroepen en cliëntenkringen, alleen op een andere manier en met andere productievormen. Het doel is grotendeels hetzelfde, maar de weg ernaartoe is geheel anders. En dat leidt tot wrijving.

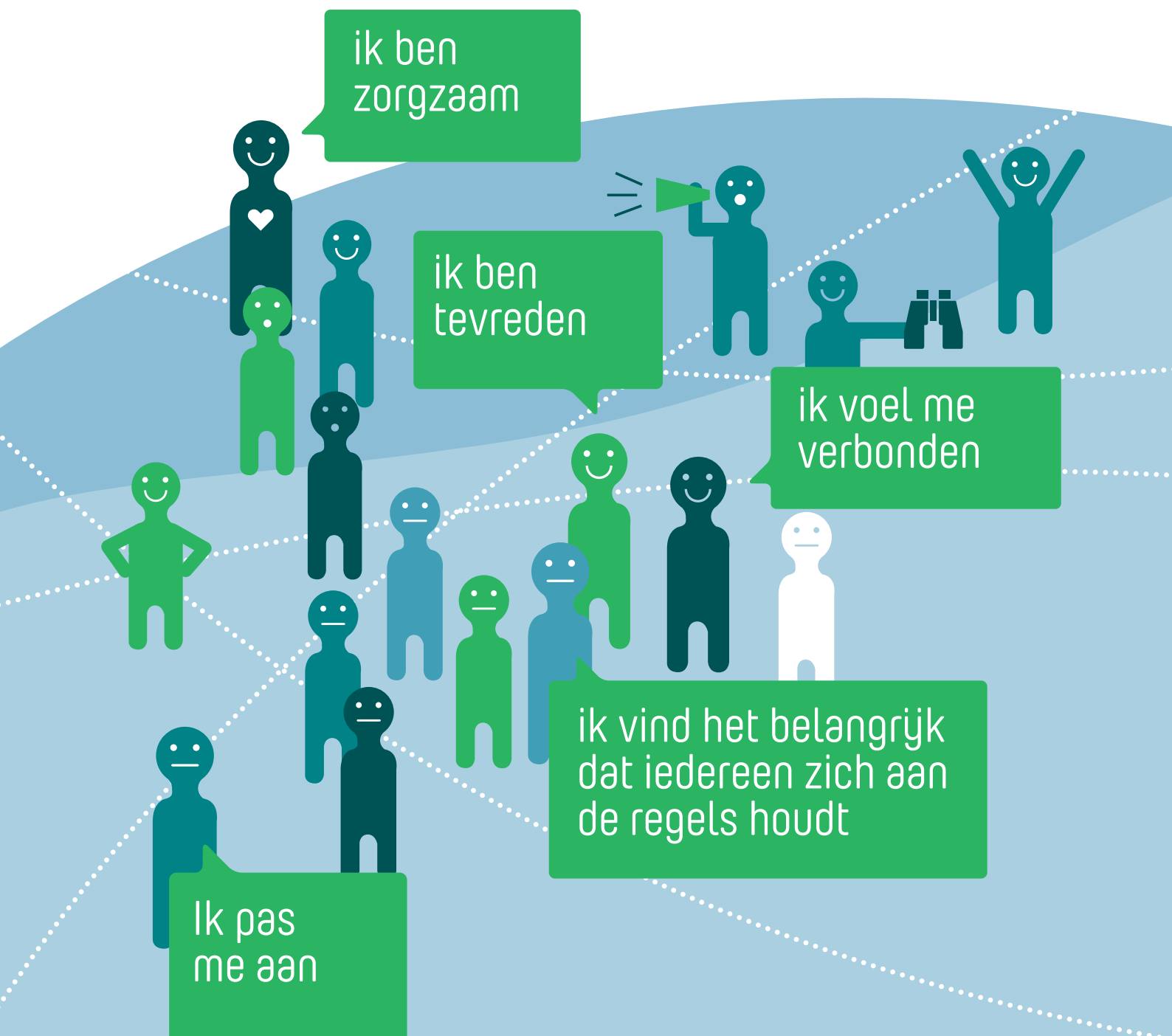
VERHALENTAFELS EN PIONIERS – DE PLEISTERPLAATSEN

Samengevat: Expeditie Burger is ingericht naar twee zichtlijnen die oriëntatie bieden op het eigentijdse burgerschap. De Verhalentafels koos het perspectief dat burgerschap een proces is en een relationeel begrip, beïnvloed door 'triggers'. Gesproken biografieën illustreren dat mensen heel divers en vanuit verschillende motieven hun burgerschap invullen. En Ontmoet de Pioniers heeft met tastbare verhalen de blik scherp gesteld op de schaduwkanten en fricties van burgerschap, de wrijving die pioniers ondervinden en de obstakels die ze tegenkomen. Op de volgende pagina's komen beide zichtlijnen uitgebreid in beeld.

Ik wil graag een omheind stuk hebben in onze gemeente waar ik mijn hond kan uitlaten. Maar daarvoor ga ik niet naar de gemeente. Die zijn hier bezig met het aanpakken van een paar wijken en dat is denk ik veel belangrijker.

Ik voel me verbonden met ons kleine dorp en wil dat het in stand blijft. Daarom ben ik lid geworden van de bibliotheek en doe ik boodschappen bij de laatste winkel in het dorp.

Verhalentafels: brave, actieve en kritische burgers

We hebben veel te veel regels in dit land. En kijk wat een zootje het is.

We wonen in een fijne straat met fijne buren. Je let op elkaar, doet een boodschapje voor elkaar en brengt een pannetje eten als iemand ziek is.

Hoe typeren burgers zélf hun betrokkenheid bij de samenleving? Zien ze verandering, en houdt dat verband met hun levensloop? Aan de Verhalentafels hebben mensen hun hart uitgestort, ontroerende anekdotes verteld, schrijnende kwesties beschreven, enthousiast betoogd over de binding in de buurt of juist hun zorgen geuit over het ontbreken daarvan. Biografieën achter burgerschap in eigen woorden.

ONZICHTBAAR ACTIEF EN BETROKKEN

Top-5 typering van burgerschap

Aan de Verhalentafels hebben burgers zichzelf en hun betrokkenheid bij de samenleving getypeerd. Dat deden ze door te kiezen uit een selectie van burgerschapsuitingen. De top-5 van meest gekozen uitspraken ziet er als volgt uit:

“Ik voel me verbonden.”

“Ik ben tevreden.”

“Ik pas me aan.”

“Ik vind het belangrijk dat iedereen zich aan de regels houdt.”

“Ik ben zorgzaam.”

Braaf en tevreden...

Die uitspraken schetsen al snel het beeld dat Nederland voor een groot deel bevolkt wordt door brave burgers. Burgers die niet zo snel in actie komen omdat ze eigenlijk wel tevreden zijn met hoe het gaat, en die zich aanpassen als dat nodig is. Die er vooral aan hechten dat anderen zich ‘gewoon’ netjes gedragen: het vuilnis in de bak gooien in plaats van ernaast, niet onverantwoord hard en onveilig door de wijk rijden, hondenpoep opruimen en elkaar groeten. Burgers die zichzelf als zorgzaam en verbonden betitelen. In eerste instantie klinkt dat nogal passief en lijkt het van weinig (burgerschaps)betekenis voor de samenleving. Maar schijn bedriegt.

Actiever dan je denkt

Mensen mogen zichzelf dan niet zo snel typeren als actief, gedreven of als een aanpakker – in de praktijk van alledag blijken ze zich zeker wel in te zetten voor de samenleving. Achter de typering ‘zorgzaam’ gaat dikwijls een betrokken inzet voor de medemens schuil. Die activiteit blijft vaak onzichtbaar voor de buitenwereld, ook omdat zorgzame burgers hun inzet zo vanzelfsprekend vinden dat ze er niet eens over (willen) praten, of die als zodanig benoemen. Mensen vinden het niet meer dan logisch dat ze mantelzorger zijn voor hun gehandicapte tweelingzus, hun oude schoonmoeder of zieke buurman. Dat ze poetsen bij oma die in thuiszorguren is gekort, het luisterend oor en de uithuilschouder zijn voor de jongeren in de straat. Of dat ze fungeren als bandenplakservice, kinderopvang of taxicentrale voor de buurt. Ze staan er niet bij stil dat wat ze doen wel degelijk een uiting is van actief burgerschap.

Potentieel actief burgerschap

Er zijn niet veel mensen die zichzelf als initiatiefnemer, gedreven organisator of actievoerder beschrijven. Maar wél zeiden veel gesprekspartners aan de Verhalentafel dat ze, als anderen hen uitnodigen of stimuleren, zeker willen meedoen om een initiatief of actie te realiseren. Bijvoorbeeld: *“Ik zal zelf niet zo snel het voortouw nemen. Maar als de gemeente iets zou organiseren, bijvoorbeeld voor het groenbeheer, ben ik de eerste die in de rij staat om mee te doen.”* En ook: *“Ik wil eigenlijk een aanvraag*

Ik ben actief in de wijk. Bij mij kun je terecht voor alle klusjes, leuke banden en boodschappen.

Ik maak me wel zorgen als ik denk hoe dat moet met de ouderen in onze samenleving. Er is steeds minder geld voor en er zijn steeds minder voorzieningen. We gaan nu poetsen bij mijn moeder. Die kreeg eerst 8 uur thuishulp. Nu nog 3 uur.

bij de gemeente doen voor een hondenuitlaatplek, maar ik denk dat ze daar wel iets beters te doen hebben.” Of: “Ik wil met vrienden uit de buurt kijken of we een trapveldje kunnen krijgen, maar ik weet niet bij wie ik dan moet zijn.” Er zijn altijd uitzonderingen – mensen die 60 uur per week werken en niets hebben met de buurt waarin ze wonen, die zich wel inzetten maar dan voor publieke zaken buiten de eigen leefomgeving, of die het allemaal wel zien gebeuren. Maar bij de meeste mensen bestaat een potentiële bereidheid om actief te zijn; er valt in de samenleving een potentieel aan (actief) burgerschap aan te boren.

AUTOBIOGRAFIEËN VAN BURGERSCHAP

Opvoeding en triggers

Burgerschap is er in vele soorten en maten. Waar komen die verschillen eigenlijk vandaan? Aan de Verhalentafels vertelden mensen hoe ze tijdens hun jeugd in hun houding als burger gevormd zijn, vooral door hun ouders. Ze kregen bijvoorbeeld van huis uit mee respect te hebben voor andere mensen, werden heel gedisciplineerd opgevoed, of hadden ‘linkse rakkers’ als ouders die zich maatschappijkritisch opstelden. Weer anderen raakten vanuit een kerkelijke achtergrond doordrongen van het belang van goed rentmeesterschap, hadden ouders die een zorgboerderij bestierden, groeiden op in een groot gezin waarin het logisch was om voor jezelf op te komen, of leerden van jongs af aan om zich afzijdig te houden en je niet te bemoeien met anderen. Maar vaker nog vertelden mensen aan de Verhalentafels over gebeurtenissen (“triggers”) in hun leven die een verandering in hun burgerschap en hun betrokkenheid teweeg brachten.

Actief door kinderen

Een eerste trigger die bepalend is voor de betrokkenheid bij de omgeving, zijn kinderen. Kinderen die op school zitten, sporten of bij een vereniging zijn aangesloten, brengen ouders in een sociale context die hen stimuleert om zich in te zetten en actief op te stellen. *“Sinds mijn kinderen naar school gaan heb ik meer oog voor wat er in de buurt voor kinderen wordt gedaan, en wat er nog ontbreekt”.* En omgekeerd: *“Vroeger, toen mijn zoon op voetballen zat, was ik actief in de club. Maar nu hij is gestopt doe ik er niets meer aan.”* Maar ook: *“Ik vind het belangrijk dat mijn kind op school over de natuur leert. Daarom ben ik natuurouder geworden.”* Toch zijn kinderen niet altijd de trigger tot actief burgerschap. *“Ik en mijn man werken fulltime en zien de kinderen door de week heel weinig. Als we van het werk thuiskomen, verstoppen we ons in een cocon waar we alleen uit komen om zelf te gaan sporten.”*

Ingrijpende gebeurtenis

Een andere trigger die de betrokkenheid bij de leefomgeving kan vergroten, is een ingrijpende gebeurtenis. Zo kunnen mensen die een ongeluk hebben gehad, ernstig ziek zijn geweest of een zieke partner hebben, hierdoor aangezet worden om zich maatschappelijk nuttig te maken, bijvoorbeeld als vrijwilliger. *“Ik heb meegemaakt dat mijn ernstig zieke vrouw het niet fijn had in het ziekenhuis. Daarom ben ik daar nu zelf gastheer geworden, zodat ik er wat aan kan veranderen.”* En een andere Verhalentafelgast: *“Als oud-topsporter – maar nu in een rolstoel – zit ik in de spelerscommissie van de tafeltennisvereniging.”* Ook heftige gebeurtenissen als discriminatie of pesterijen, op school of op het werk, kunnen een aanleiding zijn om actief te helpen voorkomen dat andere mensen hetzelfde overkomt.

Ik ben vooral boos. Ik ben ontslagen door de PTT post en het werk dat ik nu doe houdt ook op. Terwijl bij de PTT nu Polen en Roemenen werken die hetzelfde werk doen als ik deed, alleen voor een lager salaris. En die grote meneren in Den Haag, die doen maar.

Ik vind het belangrijk om betrokken te zijn bij de samenleving en handen en voeten te geven aan mijn geloof vanuit het gedachtegoed van Thomas van Aquino.

Migratie en zelfredzaamheid

Een ingrijpende gebeurtenis voor velen is ook de migratie naar Nederland uit een ander land. Terechtkomen in een totaal andere omgeving vraagt veel van je aanpassingsvermogen. Maar... het kan mensen er ook toe aanzetten om zich actief in te zetten. *“Toen ik vanuit Iran naar Nederland kwam, ben ik heel goed opgevangen. Daarom ben ik nu zelf ook actief geworden in het buurthuis”*. En, over eigen verantwoordelijkheid gesproken: *“Ik vind, in dit land heb je zoveel kansen en zoveel mogelijkheden voor opleiding... Je bent wel gek als je die niet goed benut.”* Of over zelfredzaamheid: *“Ik ben alleen uit Suriname naar Nederland gekomen. En ik heb geleerd dat het wel leuk kan zijn om alles te krijgen, maar dat je meer leert als je zelf initieert.”*

BURGERSCHAP EN ZIJN REIKWIJDTE

Burgerschap in de buurt

Hoe de mensen aan de Verhalentafels hun betrokkenheid met de samenleving ook typeerden, steeds bleek ze voornamelijk op de directe leefomgeving gericht: de familie, de burens, de

straat. Actief betrokken zijn mensen vooral voor hun naasten. Burgerschap tref je eerder bij de goede buur aan dan bij de verre vriend. Enige illustratieve uitspraken. *“Ik lap de ramen van de buurvrouw nu zij het niet meer kan.”* *“Samen met alle burens zorgen we voor het groen in de straat en houden we de tuin van onze zieke buurvrouw bij.”* *“De burens vragen mij nooit vergeefs om hulp.”* *“Voor mijn buurt voel ik me verantwoordelijk.”* Soms reikt de betrokkenheid wat verder, zoals wanneer mensen een stevig netwerk hebben opgebouwd in de kerk of bij een (lokale) vereniging.

Nieuwe omgeving: nieuwe relaties

Hoe belangrijk de burens of de buurt voor je zijn, merken mensen pas echt als ze verhuizen. Dan maakt het niet eens uit of ze aan de andere kant van Nederland gaan wonen of verhuizen naar een buurt of dorp verderop. Een nieuwe omgeving betekent dat je opnieuw contacten moet leggen en relaties moet aangaan om wederzijdse betrokkenheid te krijgen. En dat valt in de regel nog niet mee. *“Ik ben naar een dorp in de omgeving verhuisd, maar daar ken ik eigenlijk niemand. Ze zien dat ik niet van Rhenen ben en dat laten ze merken. Ik word nooit gegroet.”* *“Waar ik vroeger woonde hadden we altijd een*

Burgerschap en taal

Taal en taalvaardigheid zijn belangrijke issues bij en voor burgerschap. Dit bleek ook aan de Verhalentafels. Soms schoven mensen aan die zichzelf niet wisten te typeren aan de hand van de gesprekskaartjes, die zeiden geen keuze te kunnen maken of moeite hadden met het uitzoeken of het (snel) lezen van de kaartjes.

In Nederland leven 1,5 miljoen laaggeletterden. Daarvan heeft ongetwijfeld een aantal aan de Verhalentafels gezeten – en dat waren niet alleen (kinderen van) migranten. Laaggeletterdheid is een obstakel voor actief burgerschap. Taalvaardigheid is niet alleen cruciaal om in eigen woorden je burgerschap te beschrijven, laaggeletterdheid belemmert mensen vooral ook om ingangen te vinden, te lezen waar ze terecht kunnen met vragen of ideeën, om te doen wat ze zouden willen doen, of toegang te krijgen tot datgene waar ze recht op hebben.

Vanuit mijn werk in de verslavingszorg zie ik wel problemen in de buurt die ik zou willen aanpakken. Het is moeilijk om werk en privé te scheiden, maar ik heb wel geleerd om voor mezelf te kiezen.

Ik ben teleurgesteld over Nederland; de ziektekosten, de bezuinigingen, de euro die alles duurder heeft gemaakt. De zwakkeren worden gepakt.

buurtbarbecue, dat was gezellig. Maar hier doen ze dat nooit. Dat mis ik wel.” “Toen we wat slechter ter been werden, zijn we in een appartement gaan wonen. Maar in zo’n flat kom je elkaar bijna nooit tegen. Je weet amper wie je burens zijn.”

Den Haag op grote afstand

Op de vraag of de betrokkenheid bij de samenleving zich ook uitstrekt tot de Nederlandse samenleving als geheel, antwoordden mensen doorgaans negatief. De overheid in Den Haag is voor de meeste mensen heel ver weg, ook als ze een uitkering of huursubsidie ontvangen. Aan de andere kant leiden de bezuinigingen ertoe dat, zeker voor mensen die in de zorg of kinderopvang werken, de overheid toch wel dichtbij komt. *“Daarom ben ik de laatste keer ook maar gaan stemmen.”* Mensen maken zich wel zorgen over wat er gebeurt, over graaiers, de zorgpremie, beloftes die worden teruggedraaid, de dure euro, maar ze voelen zich ook machteloos. *“Ik ben maar een schakeltje in het geheel. Wat kan ik nou veranderen?”*

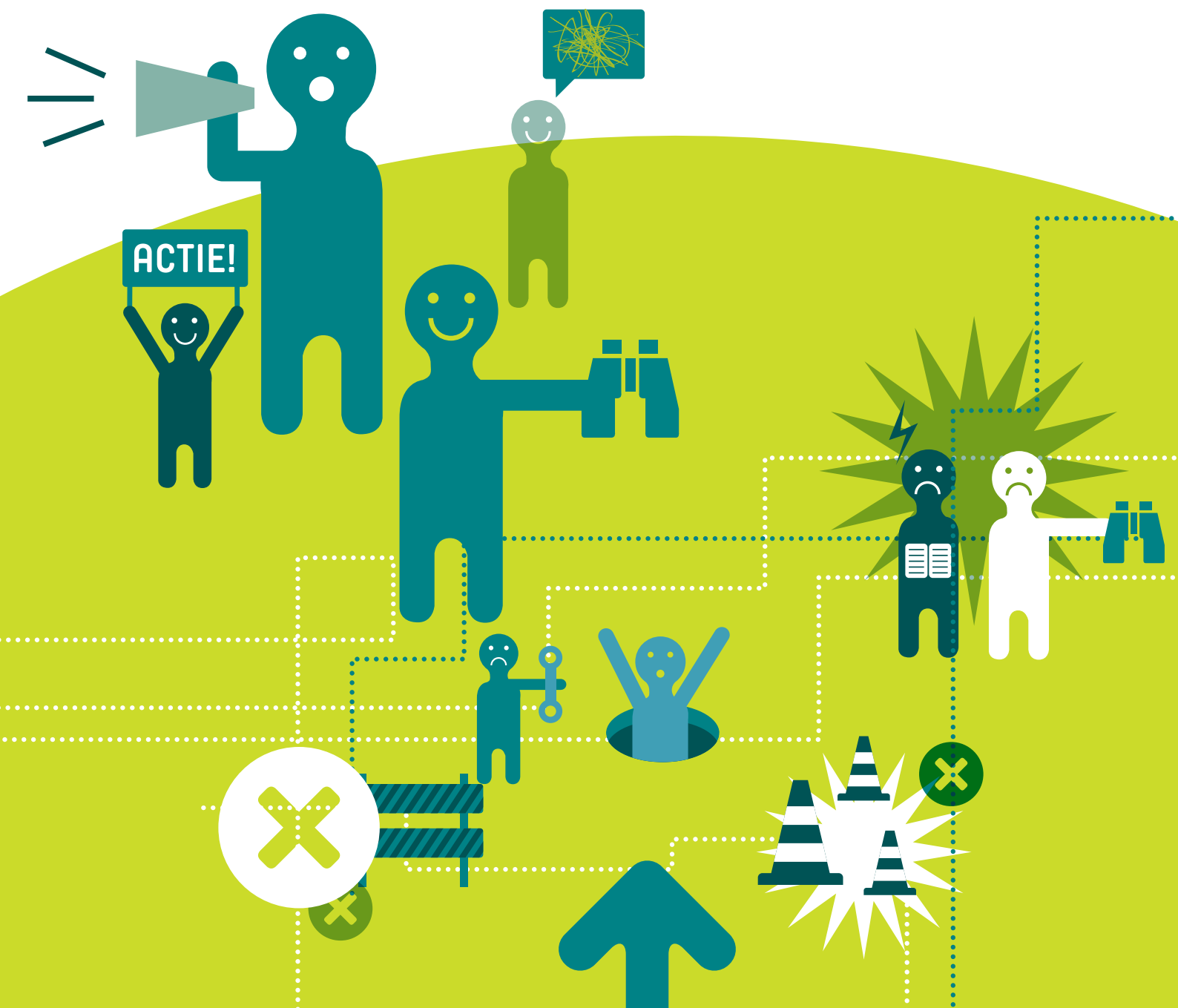
Weinig betrokkenheid bij de gemeente

Ook de gemeente staat voor veel mensen nog op grote afstand. De gesprekspartners aan de Verhalentafel weten in grote lijnen wel wat er speelt, maar ze ervaren een te hoge drempel om naar het gemeenteloket te gaan, een digitale melding te doen of persoonlijk met een ambtenaar te spreken. De betrokkenheid bij de gemeente strekt zich hoogstens uit tot het invullen van een enquête of het meedoen met een schouw of een panel. Maar of de gemeente dan ook echt iets zal doen met hun inbreng, is voor de meeste mensen ongewis. Dat maakt de afstand tussen burger en gemeente weer groter. En dat komt de betrokkenheid niet ten goede.

Afval in de bak gooien, niet ernaast, je aan de snelheid houden en niet als een gek door de wijk rijden. Als iedereen zich aan de regels houdt, komt het wel goed. Iedereen is toch zelf verantwoordelijk voor zijn eigen gedrag.

In Nederland wordt het sociaal krappere. Er kan geen praatje meer af.

Ontmoet de Pioniers: hun *drive* en de obstakels

Ik doe eigenlijk van alles in de wijk. Ik ben coördinator van de inloopochtend, bezoek twee keer per week een mevrouw in een zorgcentrum en ben mantelzorgster voor mijn schoonmoeder, en als het moet pas ik op de kleinkinderen. Dat vind ik eigenlijk vanzelfsprekend.

Ik heb een goede relatie met de buurt. Vooral met de twee burens. En dat is eigenlijk genoeg.

Het ontmoeten van pioniers was een belangrijk doel van Expeditie Burger. Mensen die autonoom en op eigen gezag projecten starten, aan de slag gaan met hun ideeën en maatschappelijke kwesties aanpakken. Wat beweegt deze mensen? Idealisme, passie, zakelijk ondernemerschap – of een combinatie? Hoe zien deze voortrekkers en kwartiermakers zichzelf – en welke obstakels komen ze onderweg tegen?

WIE ZIJN DIE PIONIERS PRECIES?

Vanaf het moment dat pioniers zichzelf introduceren, is het al snel duidelijk: het gaat om bijzondere mensen. Pioniers zijn uniek in hun soort, juist omdat ze hun kritische houding met actief burgerschap verbinden en daardoor niet meer 'braaf' kunnen zijn. Het zijn bevolgen mensen die zich onderscheiden doordat ze hun onvrede, kritiek en commentaar weten om te zetten in een constructieve en vernieuwende bijdrage aan de samenleving. Kenmerkend voor pioniers is dat ze zonder uitzondering hartstochtelijk en vol vuur kunnen vertellen over hun project of initiatief. Ze volgen hun hart en proberen met passie hun ideaal te verwezenlijken. Als dat niet gaat naast hun reguliere baan, stoppen ze hier soms zelfs mee om al hun tijd en energie in het pionierschap te steken.

“Ik ben nu bezig met werkzoekende jongeren die moeilijk toegang vinden op de arbeidsmarkt. In mijn eerdere, technische baan miste ik juist dat directe contact met mensen, met gebruikers, met de consumenten.”

“Ik heb een heel nieuwe kijk op gemeenschapszorg ontwikkeld en iets basaals opnieuw ontdekt. Ik wil heel graag dat die visie door anderen wordt overgenomen.”

“Als behoorlijk succesvol vroegtijdig schoolverlater wil ik, na 12 ambachten en 13 ongelukken, me nu inzetten voor jongeren die zijn vastgelopen.”

“Ik ben heel bezorgd over de slechte toestand van de biodiversiteit. We gaan zo slecht om met onze bodem. Met mijn stichting wil ik de samenleving hierover beïnvloeden.”

“Ik vind al heel lang dat we in onze economie niet goed bezig zijn. Ik denk dat het huidige systeem ons ongelukkig maakt. En dat het anders kan. Met een geef-economie. Daarom ben ik begonnen met het Geef Café.”

“Ik ben van oorsprong technneut maar heb tien jaar geleden het roer omgegooid naar het sociale. Dat voelde als een bevrijding.”

“Met Dress for Success doe ik meer dan alleen mensen aankleden voor hun sollicitatie. Je stimuleert ze ook om te participeren op de arbeidsmarkt. Dat voelt heel goed.”

Ik kan het beter dan de overheid

Pioniers zijn vaak getriggerd door ontevredenheid. Ze zijn slecht te spreken over het huidige aanbod of de kwaliteit van producten of voorzieningen door overheid en maatschappelijk middenveld. Het gemis, de kritiek en die onvrede hebben ze omgezet in actie. Bijna alle pioniers kunnen zich dan ook vinden in de stelling: *“Ik doe iets dat ik beter kan dan de overheid.”*

Ik ben wel een idealistisch mens. Ik heb laatst aandelen gekocht voor een windmolen bij Green Choice, ik ben al jarenlang lid van Greenpeace en ik schrijf ook al jaren brieven voor Amnesty.

Ik doe veel aan vrijwilligerswerk. Dat heb ik van huis uit meegekregen, en ook vanuit de kerk.

“Niet-gebruik van voorzieningen laat zien dat initiatieven en projecten van de overheid op dit gebied niet goed zijn. Die financiële diensten kunnen wij in de budgetkringen veel bruikbaar-der bieden.”

“Wij staan als organisatie dicht bij de burger en kunnen daarom eenzaamheid veel sneller signaleren dan de overheid.”

“De overheid werkt probleemgericht en wij werken oplossingsgericht. Dan komt er wél iets van de grond.”

“De overheid kan alleen in hokjes denken en dat doen wij juist niet. Wij worden niet gehinderd door muurtjes, afdelingen en regeltjes.”

“De overheid mist onze passie, ons doorzettingsvermogen en onze slagvaardigheid. Zij hadden dat nooit kunnen realiseren.”

“De overheid kan niet doen wat ik doe, want dat vraagt zo veel permanente aandacht.”

“Als je er zelf niet beter van wordt, laten heel veel mensen bij de overheid het zitten. Ik niet.”

Succes door persoonlijke kwaliteit

Pioniers blijken meestal hoger opgeleid te zijn dan gemiddeld. Doorgaans beschikken ze over de benodigde competenties om samen te werken, te binden en door te zetten. En: ze kunnen tegen een stootje. Hun kennis en kunde over de ins en outs van hun initiatief komen niet zelden voort uit eigen ervaringsdeskundigheid als ‘uiterst succesvol vroegtijdig schoolverlater’, anti-kraakbewoner, risicjongere, zorgverlener, ouder van een (fysiek of verstandelijk) gehandicapt kind, of als voormalig welzijnsambtenaar. Overigens scharen niet alle pioniers zich achter de stelling: *“Als ik het niet doe, doet niemand het”*. Maar daarmee doen ze zichzelf geen recht. Juist hun persoonlijke kwaliteiten, expertise en kenmerken zijn van wezenlijk belang voor het

succes van hun activiteiten. Dat die kwaliteiten en kenmerken niet iedereen gegeven zijn, blijkt wel uit de moeite die het de pioniers vaak kost om een geschikte opvolger te vinden.

“De beginfase van een initiatief is toch afhankelijk van het enthousiasme en de inzet van de oprichters.”

“Juist omdat ik het anders wil heb ik de motivatie en de kracht, en voel ik de verantwoordelijkheid om het op te pakken.”

“Ik ben de spil van de club en houd me er meer dan 40 uur per week mee bezig. Onbetaald dan dus wel.”

“Ik weet niet wat er zou gebeuren als ik wegval, en of mijn opvolgers dezelfde tomeloze mate van passie en energie bezitten.”

“Naast mij zijn er van de hele groep nog twee over die betrokken blijven. Maar ik ben iemand die niet zo snel opgeeft.”

“Als ik het niet had gedaan, was ons dorpshuis c.q. multifunctioneel centrum er niet gekomen. Ik bijt me erin vast.”

Betrokken pionieren reikt verder

De betrokkenheid van de pioniers reikt vaak verder dan de eerste of tweede kring van relaties. Hun actieve en kritisch-constructieve burgerschap overstijgt het straat- of buurtniveau. Pioniers jagen meestal hun persoonlijke idealen en dromen over de samenleving na. Dat maakt hun burgerschap en engagement eerder individueel dan relationeel van aard. Het pionierschap is soms een inkomstenbron, vooral voor degenen die zich hebben opgesteld als sociaal ondernemer. Geld was echter nooit de oorspronkelijke drijfveer. Wel het verbeteren, mooier maken en empoweren van de samenleving.

Ik ben eigenlijk een Stichting Correlatie voor anderen.

Kijk, als we maatschappelijk actief moeten zijn en tegelijkertijd binnen de familie mantelzorg moeten doen, en daarnaast ook nog te maken hebt met bezuinigen op het werk, dan wordt het een driepoot in plaats van een spagaat.

“Waar we ons mee bezighouden als stichting, is hoe je kracht geeft aan ouders en hen empowert bij de opvoeding van hun kinderen.”

“Ik zoek een manier om een burgerbalie op locatie op te zetten, waar ook de minima uit de wijk terecht kunnen.”

“Ik ben initiatiefnemer van het herstellen van een landschapstuin die openbaar toegankelijk is.”

“Onze stichting wil door mentale en fysieke training de mentaliteit van jongeren veranderen en hen verder helpen in de toekomst.”

“Vanuit kunstprojecten zoeken we nieuwe invalshoeken om mensen met elkaar te verbinden.”

“Met ons initiatief willen we de verborgen, groene ziel in de stad ontdekken en die verborgen plekken openstellen.”

“De Resto’s van Harte zijn bedoeld voor iedereen die sociaal geïnspireerd is en die zich sociaal uitgesloten voelt. Naast maaltijden bieden we ook plusprogramma’s, onder meer om de financiële zelfredzaamheid te bevorderen en sociaal isolement te voorkomen.”

“Onze stichting wil een maatschappelijke bijdrage leveren door een laagdrempelig bewegingsaanbod voor sociaal zwakkeren te verzorgen.”
“Wij zetten ons in voor vaarreizen voor (chronisch) zieke mensen.”

“Wij willen ruimte bieden aan de ondernemingszin van jongeren en een plek creëren van waaruit we hun talenten kunnen bevorderen.”

“Wij bieden mensen met een slechte toegang tot de arbeidsmarkt de mogelijkheid om werkervaring op te doen in maatschappelijke accommodaties.”

“Wij zetten ons in voor burgerparticipatie en ontwikkelingsamenwerking.”

“Vanuit bezorgdheid over de slechte toestand van de biodiversiteit wil ik met ‘gevoel voor humus’ de meningsvorming in de samenleving beïnvloeden.”

OVER PIONIEREN, WRIJVING EN OBSTAKELS

Het pionierschap brengt nogal wat met zich mee. Het geeft de pioniers allereerst voldoening omdat ze bezig zijn met waar hun hart ligt. Ze doen waarvoor ze willen stáán en waarmee ze, voor hun gevoel, positief bijdragen aan de samenleving. Maar het pionieren leidt ook tot fricties en wrijving, zo ondervinden de pioniers. Een bron van spanning is dat zij reeds ontgonnen land naar eigen inzicht en visie willen inrichten. Dat betekent dat pioniers keer op keer obstakels tegenkomen: in de vorm van bestaande praktijken, regels en wetten, gevestigde verhoudingen, vastgeroeste en dus moeilijk los te krijgen routines. Meer dan de helft van de pioniers ligt op het moment van onze ontmoeting in de clinch, of is het gevecht aangegaan om obstakels te overwinnen. Zij hebben te maken met vermeende concurrentie, juridische belemmeringen, de legitimiteitskwestie en (gebrek aan) verduurzaming. De andere helft heeft overigens voor een deel met diezelfde obstakels te maken. Zij hanteren echter een strategie waardoor ze er geen last van ondervinden.

Ik zou best wel iets willen doen maar ik weet eigenlijk niet waar je dan heen moet en hoe en wat.

Via de vrijwilligersvereniging zorg ik voor twee ouderen in de buurt. Dat noem ik zelf liever naastenliefde.

OBSTAKEL 1 (VERMEENDE) CONCURRENTIE

De initiatieven en projecten van pioniers doen een beroep op dezelfde zaken (en budgetten!) die overheden, instituties en maatschappelijke organisaties zich al hebben toegeëigend. Zo richten sommige zorgpioniers zich op (deels) dezelfde doelgroepen en cliënten als de reguliere zorginstanties en welzijnsinstellingen. Andere pioniers nemen met hun groene en duurzame initiatieven dezelfde openbare ruimte in gebruik die door de gemeente is ingericht of bestemd. Weer andere pioniers streven, weliswaar met andere methodieken, dezelfde doelen als bestaande organisaties na bij het realiseren van schuldhulpverlening, het beheer van buurthuizen, arbeidsmarkttoeleiding of het opzetten van een leeszaal. Overheden en instellingen zien de pionier daardoor eerder als rivaal dan als een logische samenwerkingspartner. Ze maken het de pioniers bijvoorbeeld lastig door hen de toegang tot namenlijsten te weigeren, het traject naar aanwijzing als volwaardige zorginstelling complex en ondoordringelijk te maken, of een guerrillastrijd te voeren om het beheer van de groene plekken in de stad. De pioniers starten hun initiatief juist vanuit een open en coöperatieve houding. Ze zien zichzelf als innovatief aanvullend en geenszins als een bedreiging. Daardoor is het obstakel van de (vermeende) concurrentie voor hen een extra onaangename hindernis bij het realiseren van hun initiatief.

“De welzijnsorganisaties zijn verplicht om met ons samen te werken, maar ze weigeren de NAW-gegevens van de jongeren te geven die onze doelgroep uitmaken.”

“Ik heb een zorgbureau opgericht, maar ik kom met de formele procedures en aanvraag-

processen steeds in een Catch-22 situatie terecht. Daardoor moet ik met fake-aanvragen werken.”

“Wij organiseren eigen-krachtconferenties en zijn daarmee goedkoper, effectiever en duurzamer dan de reguliere welzijnsorganisaties. Dat vinden ze niet leuk.”

Vermeende concurrentie – een praktijkrelaas

Bij de oprichting van een vrouwenzelforganisatie stond de oprichters het doel voor ogen van enerzijds het behoud van de eigen identiteit van vrouwen en anderzijds en tegelijkertijd het hen goed op weg helpen en verbinding voor hen zoeken. De organisatie wordt gedragen door vrouwen met verschillende achtergronden. Ieder vanuit hun eigen kracht betekenen zij iets voor de samenleving, voor andere vrouwen en in het bijzonder voor multi-probleemgezinnen. De stichting stelt zich ten doel om, vanuit de eigen expertise en ervaringen, vrouwen op weg te helpen die willen integreren, participeren en emanciperen. En daarmee begeeft de organisatie zich in lastig vaarwater

“Enerzijds worden we door de gemeente gezien als de zoveelste migrantenorganisatie. We moeten steeds weer uitleggen en verantwoorden wat we doen en waarin we ons onderscheiden van de andere organisaties. We krijgen geen geld want men vraagt zich af waarom de zoveelste huiswerkbegeleiding nodig is. Anderzijds vinden de reguliere welzijnsorganisaties ons bedreigend in plaats van aanvullend. Wij zien de samenwerking wel, maar zij niet. We worden door hen niet serieus genomen en in een hoek gezet. Om een voorbeeld te geven: Wij hebben van de gemeente een ruimte aangeboden gekregen in het gebouw van de grootste welzijnsorganisatie. Steeds komen medewerkers van die organisatie ongevraagd onze kamer binnen, alsof ze ons controleren. En ze hebben bepaalde cliënten van ons ook te verstaan gegeven dat als wij doorgaan met hen te helpen de welzijnsorganisatie ze niet meer zal helpen. Zo is er een Nigeriaans meisje

Als iemand vraagt of ik iets zou doen, zou ik het wel willen doen. Maar ik ben zelf veel te veel bezig met mijn eigen ding.

Als je je normaal aan de regels houdt, wat iedereen ook zou moeten doen, dan kun je gewoon gezellig woongenot hebben. Wat ook eigenlijk zo moet zijn, vind ik.

dat wij willen helpen. Maar haar is gezegd dat zij geen hulp meer krijgt als ze met ons doorgaat. We zijn nu bezig om ons te verenigen met andere migrantenorganisaties om samen sterker te worden.”

OBSTAKEL 2 WET- EN REGELGEVING

Pioniers starten doorgaans vanuit enthousiasme, creativiteit en idealen. Vaak is dat niet goed (of helemaal niet) te combineren met de bestaande regels en procedures. Elke pionier kan wel wetten, normen, gebruiken en voorschriften opnoemen die zijn idealen in de weg staan, of hem zelfs het pionieren beletten.

“Ik bots met de VWA over de HCCP met betrekking tot de catering.”

“Ons initiatief dreigt te stranden omdat we ons precies begeven op het terrein tussen de Wmo en AWBZ, en daar zijn geen regels voor. Dus weet men niet hoe ze met ons moeten omgaan.”

“Als je iets wilt doen met jongeren, opleiding en arbeidsmarkttoeleiding, word je meteen geconfronteerd met een verstikkend woud aan regels.”

“Wij willen de verborgen groene plekken in de stad openstellen, maar dat betekent soms wel dat we door gesloten hekken heen moeten.”

“Ik bots op dit moment met het UWV, omdat mijn werk voor de stichting wordt afgetrokken van het aantal uren waarover ik uitkering krijg. Terwijl dat eigenlijk vrijwilligerswerk is.”

“Wij krijgen van de gemeente een semi-commerciële vergunning, terwijl we eigenlijk een volledig commerciële vergunning nodig hebben.”

Pioniers stoten nogal eens hun neus, maar dat weerhoudt hen er niet van door te zetten en manieren te vinden om dit lastige obstakel te omzeilen.

Dwarse wetten en regels – een praktijkrelaas

Annet van Otterloo van Freehouse wil door het stimuleren van culturele productie de wijkeconomie versterken. Ze heeft daartoe beide met elkaar verbonden en dat onder meer concreet gemaakt op de Afrikaandermarkt in Rotterdam. Daar pleegt Freehouse kleinschalige interventies binnen de bestaande markt en organiseert ook zelf markten. De onderneming pioniert door kunstenaars te koppelen aan marktkoopliden, ondernemers en bewoners. Er zijn verder twee collectieve werkplaatsen opgericht: een Wijkkeuken en een Wijkatelier. Het doel is om bestaande kwaliteiten en talenten naar buiten te brengen, te koppelen en vanuit die kwaliteiten de wijkeconomie te ontwikkelen en te stimuleren.

“In mijn poging om de markt te vernieuwen, met een markt binnen de markt, bots ik op allerlei vlakken met regels en wetten. Zo zegt de APV dat we met niet meer dan drie personen stil mogen staan. Probeer dan maar eens een markt te organiseren. Verder belet de nVWA ons om vers fruitsap te maken, omdat we dan branche-overschrijdend bezig zouden zijn. En dan ben ik ook al een aantal keren gearresteerd, onder meer voor burgerlijke ongehoorzaamheid, en heb ik bekeuringen gekregen voor kennelijke overtredingen als het ‘onversterkt zingen van liederen’. Zo wordt het natuurlijk wel lastig om producten op de markt aan de man te brengen. Omdat we ook wel weten dat het niet productief is om alleen maar te botsen, proberen we een experimentstatus te krijgen. Maar daar zijn we nu al drie jaar mee bezig. Kennelijk vindt men het eng om nieuwe dingen uit te proberen.”

Soms denk ik wel eens dat ik een te actieve burger ben. Ik ben maatje van een verstandelijk gehandicapte vrouw en zorg voor mijn gehandicapte broer en voor mijn moeder.

Ik ben kritisch maar als ik me met de perikelen van de VvE ga bemoeien word ik vast de pispaal en daar heb ik helemaal geen zin in.

OBSTAKEL 3

GEBREK AAN CONTINUÏTEIT

Als je als pionier eenmaal een project bent gestart of je ideeën aan het realiseren bent, wil je graag dat het ook ná jou doorgaat. Tenminste: prille pioniers zijn daar nog niet zo mee bezig, maar degenen die al enige jaren aan de weg timmeren, maken zich meestal wel zorgen om de duurzaamheid van hun initiatief. Continuering is namelijk verre van verzekerd – zowel intern als extern zijn er de nodige obstakels. Intern verleggen veel pioniers na een bepaalde tijd hun aandacht van het opzetten van een project of activiteit naar de voortzetting ervan door anderen. Ook is het zaak om de achterban levend en stevig te houden.

“Ik ben nu al bezig om mensen te zoeken die me ondersteunen en het werk op termijn kunnen overnemen en voortzetten.”

“Als ik stop, zijn er waarschijnlijk wel voldoende andere vrijwilligers die het willen overnemen. Maar voordat ik mijn kindje loslaat, wil ik wel dat het kan lopen. Dán pas ga ik afbouwen.”

“Ons groene initiatief is niet het enige, en de gemeente kent voldoende groene kracht. Het is alleen jammer dat er geen instantie is die alles overkoepelt – en daar zijn wij dus maar mee begonnen. Zodat we elkaar kunnen versterken.”

“We zijn begonnen met een kernteam van drie personen. Daarna hebben we er een bredere structuur van gemaakt, zodat we niet meer van drie mensen afhankelijk zijn voor de voortzetting van ons initiatief.”

Pioniers kunnen hun initiatief ook van de gewenste continuïteit voorzien door de samenwerking met anderen op te zoeken, en elkaar te versterken.

Zoeken naar duurzaamheid – een praktijk-relaas

Brasa is een vereniging die zich inzet voor een woonvorm voor ouderen van Caribische afkomst. De doelgroep bestaat uit senioren die tussen Nederlanders willen wonen, maar zich ook graag omgeven voelen door mensen uit hun eigen cultuur. In het appartementencomplex wonen ook cliënten van Novo, een stichting voor mensen met een verstandelijke beperking. Bestuurslid Karen Alons maakt zich zorgen over de nabije toekomst van Brasa.

“Op dit moment zijn we naarstig op zoek naar nieuwe bestuursleden en vrijwilligers die zich willen inzetten voor de vereniging. We merken dat het überhaupt heel moeilijk is om nieuwe mensen erbij te krijgen die de kar willen trekken, maar dat geldt al helemaal voor jongeren. Extra lastig is dat we mensen zoeken die onze cultuur kennen en die daarmee affiniteit hebben. Als het niet lukt om nieuwe bestuursleden te werven, zitten we binnenkort echt met een probleem: hoe zetten we de vereniging voort? Waarschijnlijk zullen we moeten overschakelen op een andere strategie, en toch ook eens buiten de eigen groep vrijwilligers werven en daarover contact leggen met andere zelforganisaties.”

OBSTAKEL 4

STATUS EN LEGITIMITEIT

Bij de vereiste continuïteit gaat het niet alleen om het wezenlijke interne belang van voortgang van een initiatief. Ook extern krijgen pioniers met het belang van duurzaamheid te maken: in hun omgang met overheden, maatschappelijke organisaties, instellingen en fondsen. Pioniers krijgen van ‘derden’ meer vertrouwen – en eerder erkenning, financiering en faciliteiten – als ze kunnen aantonen dat hun onderneming

Ik ben zorgzaam voor mijn omgeving opdat zij ook zorgzaam zullen zijn voor mijn zoon die PDD NOS heeft.

Als ik meer tijd had, naast mijn parttime werk en zorg voor de kleinkinderen, zou ik wel fietsles willen geven aan buitenlandse vrouwen of iets doen met gast aan tafel.

over een aantal jaren nog steeds een betekenisvol bestaan leidt. De (potentiële) continuïteit van een project of initiatief is dus, naast de mate waarin het openbaar toegankelijk is, een belangrijk onderdeel van de legitimiteit en de status waarmee pioniers zich naar buiten toe kunnen presenteren en profileren. Niet voor niets is het voor startende pioniers lastig om toegang te krijgen tot geldschieters, medestanders te vinden of een formele status te verwerven.

“Je merkt dat naarmate je meer naamsbekendheid krijgt, je gemakkelijker binnenkomt bij woningcorporaties en deze je eerder financieel willen ondersteunen.”

“De gemeente is bang dat ons vernieuwende initiatief over een paar jaar niet meer effectief zal zijn; daarom wil ze ons niet ondersteunen.”

“Wij hebben tijd nodig om ons initiatief te laten uitontwikkelen en de stip op de horizon te bereiken, maar die tijd wordt ons onvoldoende gegund.”

Pionier op zoek naar status – een praktijkrelaas

De persoonlijke missie van Wim Boerkamp van Bureau Spoorzicht is om mensen uit het beroeps- onderwijs enerzijds en de arbeidsmarkt anderzijds aan elkaar te verbinden. Scholen in het beroepsonderwijs hebben vaak een intern gerichte cultuur en ook de arbeidsmarkt kijkt onvoldoende naar buiten. Wim pioniert gedreven om mensen samen op het goede spoor te brengen en voorwaarden te scheppen om vooral voor jongeren een goede praktijkgerichte opleiding aan te kunnen bieden.

“De ervaring leert wel dat als je de weerskanten van het snijvlak met elkaar wilt verbinden, je tegen problemen aanloopt. Die hebben vooral te maken met cultuur, zingeving en betekenisvolheid. Regelingen zoals de WMO anticiperen

daarop maar zijn nog niet van toepassing op de terreinen van onderwijs. Die terreinen worden nog sterk gedomineerd door budgetten terwijl ook hier met minder middelen veel meer mogelijk is. Creatie van lokale netwerken tussen onderwijs en bedrijf, zonder al te veel additionele middelen. Daar is nog veel te winnen voor onderwijs & arbeid. Ik zie goede mogelijkheden voor (lokale) initiatieven daartoe maar om dat te stimuleren heb ik vertrouwen en een bepaalde status nodig bij (lokale) overheden, scholen en bedrijven. Als pionier heb je het lastig om de duurzaamheid van je initiatief aan te tonen omdat de institutionele wereld je ideeën onvoldoende serieus neemt of niet weet hoe ze ermee moeten omgaan. Uiteindelijk gaat het er toch om dat je initiatief gehoord, gewaardeerd en gehonoreerd wordt. Zelf de regie in handen houden is dan belangrijk.”

Als burger voel ik me veel minder verantwoordelijk voor Nederland; dat is veel te veel. Ik steun wel ontwikkelingen die spelen, maar ik kan andere mensen niet in mijn eentje beïnvloeden.

Ik ben kritisch op de vervuiling en probeer mijn steentje bij te dragen door rommel van anderen van straat te rapen. Dan merk je trouwens wel de invloed van de Poolse werknemers in de tuinbouw tijdens aspergetijd. Je vindt dan heel veel plastic zakjes met Poolse tekst.

Eye-openers en strategieën als souvenirs

Je bent maar een schakeltje in het geheel. Om dan als individu iets te bereiken, is heel lastig. Al die bureaucratie die er is, dat is ook lastig.

Ik ben actief als trainer voor een jeugdelftal bij de hockeyclub. Dat komt ook door mijn sportopleiding.

Welke souvenirs en leerzame ervaringen heeft Expeditie Burger opgeleverd? Wat is er aan wijsheden blijven hangen na de rondtocht langs Verhalentafels en de ontmoetingen met pioniers in het nieuwe burgerschapsland? We zetten hier de belangrijkste eye-openers bij elkaar. En we gaan in op *coping strategies* van pioniers: hoe de obstakels te omzeilen die je als baanbreker en wegbereider tegenkomt?

VERBORGEN BRON VAN ENERGIE

De energie die in de coulissen van het landschap verborgen ligt – dat was één belangrijke ontdekking van Expeditie Burger. Er is veel meer actief burgerschap en inzet voor de samenleving dan op het eerste oog lijkt. Onder de ‘brave burgers’ bestaat een enorm potentieel aan inzet en betrokkenheid. Doordat deze burgerschapsenergie zich onder de oppervlakte van zorgzaamheid en verbondenheid bevindt, wordt ze al te vaak over het hoofd gezien. Het is belangrijk deze bron van energie te koesteren, verder te ontginnen en volop zichtbaar te maken.

De sociale energie van de pioniers is een andere memorabele ‘vondst’. De passie, het enthousiasme en de veerkracht, ook onder opvallend veel jonge mensen, om je hart te volgen en uitvoering te geven aan je ideeën en idealen – ze maken grote indruk. Burgerschap borrelt en bruist als nooit tevoren en brengt dynamiek in de samenleving. Het creëert nieuwe gesprekspartners voor overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties – wat deze partijen noodzaakt om bestaande relaties, gedragspraktijken en routines opnieuw vorm te geven en de institutionele agenda te herzien.

GRENZEN AAN HET (NIEUWE) BURGERSCHAP

Tot de inzichten die na de expeditie beklijven, behoort ook dat het nieuwe burgerschap grenzen kent. Aan de Verhalentafels waren er soms schrijnende gesprekken met mensen die niet in staat zijn zich een actief burger te tonen of voor zichzelf op te komen. Ze missen daarvoor de benodigde competenties of het leervermogen. Heel veel mensen missen ook de netwerken, de juiste infrastructurele setting en sociale omgeving om zich collectief te organiseren. Wajongers, minderjarige alleenstaande moeders en langdurig werklozen die met €5 per dag hun gezin moeten onderhouden, hebben al moeite genoeg om hun eigen hoofd boven water te houden. Deze mensen voelen zich afgewezen door de doe-democratie – en dat gevoel is terecht. Ze vallen buiten de boot door de ongelijkheid en uitsluiting die samengaan met het door de overheid gepromote hedendaagse burgerschap.

Ook de domeinen van hedendaags burgerschap zijn begrensd. Want hoewel je pioniers aantreft in allerlei sectoren en op diverse maatschappelijke thema's (maar vooral: kwaliteit van de leefomgeving), bleken initiatieven rondom integratie en veiligheid moeilijker te vinden. Pioniers die zich op deze gebieden begeven, krijgen onherroepelijk te maken met de vraag: hoe legitiem en representatief ben je bezig? Waarschijnlijk is dit hier nog een groter obstakel

Ik ga elke week drie uur poetsen bij mijn oma die nu op thuishulp is gekort door de Wmo. Dat vind ik niet meer dan normaal. Dat komt denk ik doordat ik een gehandicapte tweelingzus heb waarvoor ik, met mijn familie, mantelzorger ben.

Ik heb niet zo veel te klagen over mijn buurt. Eigenlijk ben ik wel tevreden. Daarom doe ik niet mee met de kernschouwen die de gemeente organiseert.

dan bij het pionieren op andere domeinen. Mogelijk weerhoudt dat pioniers ervan zich met integratie en veiligheid bezig te houden. Van de andere kant heeft FORUM in haar onderzoek naar 'onbevoegd gezag' (zie www.forum.nl/gezag) wel initiatiefnemers op deze terreinen in beeld gebracht. Het hoe en waarom van de mogelijke grenzen aan hedendaags burgerschap verdient in elk geval nader onderzoek en verdieping.

STRATEGIEËN: ELK NADEEL HEEFT Z'N VOORDEEL

Mooie maar vooral ook zeer nuttige 'souvenirs' van de expeditie, zijn de strategieën die pioniers ontwikkelen voor de omgang met wrijving en obstakels op hun weg. Deze doen zich overal voor waar zaken die voor pioniers belangrijk zijn – kleinschaligheid, vertrouwen, passie, aandacht en bezieling – botsen met de doelmatigheid, efficiëntie, regels en voorschriften van overheden en maatschappelijk middenveld.

Pioniers kunnen dan drie plannen trekken:

STRATEGIE 1 OMZEILEN

"We liepen tegen de overheid aan maar zijn er gewoon omheen gegaan."

Voordeel

Je hebt geen last van regels, voorwaarden of verplichtingen want je trekt je er niets van aan. *"Hoewel ik steeds te maken heb met fronsende ambtenaren, laat ik me er niet door hinderen."* En door 'om de regels en routines heen te gaan' kun je je doel bereiken: *"We liggen in de clinch met de gemeente, maar met wat geduld en creativiteit weet ik altijd wel de regels te omzeilen."* *"Het duurde zó lang voordat de gemeente op onze uitnodiging reageerde, dat we maar buiten ze om aan de slag zijn gegaan."*

Nadeel

In extreme gevallen maak je je als pionier los van het systeem – en het is maar de vraag of je die autonome positie ook onder veranderende omstandigheden kunt handhaven. Als niemand je kent of erkent, ontstaat vroeg of laat een legitimiteitsprobleem.

STRATEGIE 2 CONFRONTEREN

"Laat zien dat je efficiënter en effectiever hetzelfde doel weet te bereiken."

Voordeel

Je stelt anderen voor het blok met een eigen initiatief en legt bij hen de 'bewijslast' om aan te tonen dat dit geen doorgang zou kunnen vinden. Tegelijkertijd kun je zelf munitie verzamelen (bijvoorbeeld cijfers en andere data) om offensief je gelijk te onderbouwen.

Nadeel

Het is lastig om een maatschappelijke kosten-batenanalyse van je initiatief te maken, ook al omdat daar nog nauwelijks methodieken voor bestaan. Bovendien kan een confrontatie uitmonden in een ellenlange juridische strijd en ingewikkelde procedures. Dat kan je als pionier veel tijd (en geld) kosten en je samen met de andere partij in een onwrikbare wurggreep houden: *"We zijn al zeven jaar bezig om een bestemmingswijziging erdoor te krijgen en betalen alle proceskosten zelf. Maar ze vinden ons een luis in de pels, en intussen is het een persoonlijke vete geworden."*

Ik ben niet echt bezig met de buurt of wat daar in gebeurt. Ik ben hard bezig met mijn eigen persoonlijke ontwikkeling op het werk. Maar dan ben ik wel zorgzaam naar collega's.

Ik ben al twee jaar aan het proberen om een prullenbak bij de speeltuin te krijgen.

STRATEGIE 3 ONDERHANDELEN

“Presenteer als volwaardige partner je assets.”

Voordeel

Je richt je als pionier op het uitruilen van haalbare zaken en probeert wederzijds voordeel uit de situatie te halen. In het geval dat je buiten de deur wordt gehouden, kun je er altijd nog een derde belanghebbende bij halen die interveniërend en intermediaïrend optreedt. *“Wij hebben steeds samenwerking gezocht met de buurt en met de gemeente, en onszelf gepresenteerd als een aanvulling op het huidige aanbod.”*

Nadeel

Als je niet oppast word je te zeer deel van het systeem en verlies je het spontane, authentieke karakter dat nu juist je kracht als pionier is. Je komt dan in een spagaat terecht: enerzijds heb je verantwoording af te leggen in meetbare prestaties en effecten, anderzijds wil je autonoom je eigen doel nastreven – zonder verplichtingen en vooropgelegde outputindicatoren. Een praktijkgeluid: *“Omdat we zelf voor onze financiering zorgen, kunnen we zonder bijbedoelingen en zonder verplichtingen met mensen aan de slag.”* Maar ook: *“Wij zouden projectgeld krijgen van de gemeente, maar na een jaar wachten bleek dat niet door te gaan. Nu weten we niet hoe we verder moeten.”*

Oproep van Harry Kruijer Instituut Publieke Waarden

“Daarom, beste pioniers, wil ik u vragen: Doe het niet! Klop niet meer aan bij de overheid. En laat je ook niet door een ministerie als best practice op het paard hijsen. Ga uit van je eigen kracht en benut die ten volste! Ga voor mijn part op zoek naar geld van marktpartijen en word stinkend rijk met je initiatief, maar richt je niet tot de overheid die in eerste instantie de oorzaak was van het initiatief dat u ontplooid. Kortom, blijf pionieren, blijf op zoek naar dat onontgonnen land en richt het naar eigen inzicht in.”

Ik werk zeven dagen in de week en bemoei me vooral niet met mijn leefomgeving.

Dat zorgzame, dat heb ik van mijn vader meegekregen. Die had een slagerij en was heel zelfstandig maar die zei altijd tegen ons: je moet altijd voor een ander klaar staan, wat er ook gebeurt.

Tips en eye-openers

Van pioniers voor pioniers

- Wees je ervan bewust dat je er niet alleen voor staat, maar dat ook op andere terreinen pioniers bezig zijn van wie je kunt leren en die jou kunnen inspireren.
- Maak jezelf kenbaar via social media: maak een hashtag aan en ga twitteren.
- Versterk jezelf door te linken met andere initiatieven.
- Schrijf een businessplan en stel dat SMART op.
- Schrijf een leuk artikel over jezelf voor een relevant tijdschrift.
- Doe eens ouderwets en zet een enquête uit waarin je mensen om ideeën vraagt.
- Zet op een flyer bondig uiteen wie je bent en wat je doet.
- Ga eerst gewoon je project doen en probeer er dan pas geld voor te krijgen.
- Blijf geen *lonesome cowboy* maar betrek er anderen bij, zodat het een gedeelde missie wordt.
- Blijf dicht bij je eigen doelstelling.
- Als het niet lukt om bepaalde partijen rond de tafel te krijgen, laat het dan los en ga door met de mensen en organisaties die wél willen. Dan haakt de rest vanzelf aan.
- Zoek een maatschappelijk stagiaire als hulpkracht.
- Maak van je initiatief een maatschappelijke business-case, zodat je gedwongen wordt na te denken: hoe wil je worden afgerekend over je resultaatsverplichtingen?
- Laat zien wie je bent en presenteer je persoonlijk. Dat helpt om continuïteit en vertrouwen te scheppen.
- Zorg voor een goede connectie met de doelgroep.
- Als je medestanders zoekt, ga dan vooral eerst in je eigen kring kijken. De energie en kracht in de samenleving zit vaak veel dichterbij dan je denkt.
- Raak geïnspireerd door de enorme kracht van onderop die bruist en groeit.

Ik doe gewoon wat van me gevraagd wordt.

Ik woon nog thuis bij mijn ouders met mijn kindje van drie maanden. Mijn docenten op school proberen voor mij een Wajong-regeling te treffen. Ik kan nu niet werken en de gemeente heeft vorig jaar de alleenstaande-ouderbijdrage geschrapt.

Verder op weg met nieuw burgerschap

Door mijn werk in de kinderopvang komt de politiek wel dichtbij. Daarom ben ik de laatste keer bij de verkiezingen toch maar gaan stemmen.

We hebben twee salarissen, onze kinderen zijn gezond en we kunnen doen en laten wat we willen. We zijn tevreden burgers en verder zien we het wel gebeuren.

Expeditie Burger heeft een rondgang gemaakt langs maatschappelijke betrokkenheid en actief burgerschap (al dan niet verborgen), baanbrekende pioniers en inspirerende punten van wrijving. Maar ook voerde de tocht langs sociale ongelijkheid, uitsluiting en morele blindheid. Hoe nu verder te gaan in veranderend burgerschapsland? Do's en don'ts helpen gemeenten en andere institutionele partijen een geschikte route te kiezen.

VIJF DO'S EN ÉÉN DON'T VOOR ONDERWEG

Geef betrokken burgerschap een gezicht

De kwaliteit van de samenleving en het samenleven is gebaat bij een open oog en oor voor de inzet, de actiebereidheid en ondernemingszin van burgers. De opdracht voor overheden, instellingen en maatschappelijke organisaties is om de actieve – onzichtbare – inzet van burgers een gezicht te geven, te erkennen en waar nodig te ondersteunen.

Staar je niet blind op actieve burgers

Pas op voor het gevaar van morele blindheid. Het is gemakkelijk voor gemeentebestuur en *civil society* om te focussen op 'goede' want actieve burgers, die gedrag vertonen dat volgens de eigen definitie van (actief) burgerschap maatschappelijk gewenst is. Maar daarmee onthoud je de mensen die dat gedrag niet kunnen of willen vertonen, de toegang tot publieke zaken en voorzieningen. Navelstaarderij en een tunnelvisie op de eigen definitie van 'goed burgerschap' zorgen ervoor dat mensen buiten de boot vallen – en daardoor wellicht afzijdige of boze burgers worden.

Hartenkreten en tips van pioniers

Bestemd voor overheden en maatschappelijk middenveld

- Van bovenaf schreeuwen dat je bottom-up moet werken, stimuleert niet.
- Als de overheid iets zou opzetten volgens onze methode, zou het bij hen ook werken.
- Kom eens uit die rondhangende groeven en zet een nieuwe plaat op.
- Vergeet niet, beste ambtenaar, dat je zelf ook burger bent.
- Ook in het maatschappelijk middenveld ontstaan initiatieven die na een jaar misschien weer zijn verdwenen.
- Laat de motor eens draaien op enthousiasme en inspiratie in plaats van op regels en routines.
- Als je oplossingsgericht werkt, komt iets beters van de grond dan als je probleemgericht werkt.
- Bedenk eens goed welke taken en diensten wel en niet bij je passen.
- De overheid doet zichzelf tekort door op de controle te gaan zitten en met monitoring-systemen te werken. Vergeet niet dat sociale vernieuwing een proces tussen mensen is.
- Formuleer eens andere prestaties en output waarop we worden afgerekend. Reken scholen niet af op het aantal leerlingen die ze afleveren, maar op de vraag hoeveel leerlingen na hun opleiding een baan vinden.

Mijn man is al tien jaar werkeloos en ik heb zelf een klein baantje in de thuiszorg, maar dat wordt ook steeds minder. Ik maak me zorgen over de toekomst van mijn kinderen. Ik hoop dat we nog een keer terug kunnen naar Suriname om daar mijn familie te bezoeken.

In onze gemeenschap zijn we erg betrokken bij elkaar. Als er iets ergs gebeurt, is het hele dorp in de rouw. Wel merk je dat er een scheiding is door het geloof.

Zet zelforganisatie neer als positief belang

Omdat pioniers zo succesvol zijn, gaan gemeenten zelforganisatie en ondernemend burgerschap steeds vaker voorschrijven en van bovenaf opleggen. Maar zelforganisatie en actief burger-

schap zijn geen panacee voor alle problemen. Binnen de domeinen veiligheid en integratie zijn de pioniersactiviteiten schaars. Bovendien gaat het spontane, authentieke en eigene van zelforganisatie verloren als voorschriften, vereisten en voorwaarden de boel voorsorteren en dichttimmeren. Pionierende burgers haken hierdoor eerder af dan dat ze erdoor gestimuleerd worden. Zet zelforganisatie en eigen verantwoordelijkheid daarom niet neer als een maatschappelijke verplichting, maar als een plezierige en positieve uitnodiging om algemene belangen te dienen – dus ook het eigen belang.

Laat pioniers elkaar ontmoeten en versterken

Burgerschap is relationeel en daardoor heel dichtbij. Maar ook pioniers hebben vaak geen notie van andere initiatieven die zich in hun nabijheid afspelen. Kijk daarom goed waar in de lokale samenleving winst te boeken valt door plaatselijke pioniers versterkend met elkaar te verbinden. De kiem voor kwaliteitsverhoging van samenleven en samenwerken ligt dichterbij huis dan men vaak denkt. Maar: het behoort wel maatwerk en contextgerichte sturing. En een platform waar pioniers elkaar kunnen ontmoeten.

Ondersteun de strategieën van voortrekkers

Gemeenten en instellingen doen er goed aan – met in het achterhoofd de obstakels waar pioniers tegenaan lopen – om de eigen routines, relaties en regels kritisch onder de loep te nemen. Er zijn diverse manieren en methodieken om de pioniers in hun strategieën te faciliteren. Wat hen bijvoorbeeld verder helpt, is een experimentele status of een pilotperiode. Dat geeft ze de mogelijkheid om fouten te maken (zonder hiervoor direct te worden gestraft) en de ruimte om ook buiten de lijntjes te kleuren. Geef pioniers eens het voordeel van de twijfel en beoordeel elk initiatief op z'n eigen waarde – zonder er meteen (stereotiepe) oordelen aan te verbinden. In de praktijk blijkt immers dat ook pioniers met een bepaalde etnische achtergrond wel degelijk openstaan voor andere doelgroepen en hun initiatief breed openstellen. Bovendien: ga niet elk conflict aan maar *'pick your battles'* en maak eens gebruik van een mediator in plaats van een rechter.

Neem een voorbeeld aan de pioniers

Voor bestaande organisaties in het maatschappelijk middenveld, en migrantenorganisaties in het bijzonder, biedt het pionierschap leerzame lessen. Nu het doelgroepenbeleid heeft plaatsgemaakt voor generiek beleid en de subsidie voor zelforganisaties wordt omgezet in activiteitengeld, is lering te trekken uit de houding, passie en durf van pioniers. Openstaan voor nieuwe ontwikkelingen, opereren op het snijvlak van interetnische lijnen, niet werken voor een doelgroep maar vanuit ideeën en idealen, je ondernemend opstellen en vraaggericht werken – het zijn allemaal kenmerken die passen bij het nieuwe burgerschap. Daarbij hoort ook de moed om de samenwerking met andere migrantenorganisaties op te zoeken en je te durven verenigen.

Wij gaan eigenlijk nooit boodschappen doen in Coevorden. Dat is toch heel ander volk.

Ik ben erg geïnteresseerd in en goed op de hoogte van de politiek-maatschappelijke kant van het leven. Ik leef groen en ben sinds kort vegetariër.

Dankwoord

Met dank aan alle gesprekspartners aan de Verhalentafels in Ede, Maastricht, Slagharen en Rotterdam en de pioniers van:

Schipper mag ik ook eens varen - Jimmy's – MJD - Gein Express Nieuwegein - Stichting Het zijn net mensen - Resto van Harte - Voedselbank Haaglanden - Eigen Kracht Centrale - GEEF Café - Dress for Success - Stichting Vitalis - Arend en de Zeemeeuw - Transition Town Hengelo - Gevoel voor Humus - Stichting Tuin de Lage Oorsprong - Kerngroep Nobelveldje, Wageningen - Het Groene Dak - Het Landhuis, Maastricht - De Natuursuper - De Groene Loper – Lentis - Toon Hermans Huis Maastricht - Samen Zorg Buro - Palliam Portam – Spoorzicht - Bikkels en Bikes – Parolo - Stichting Lenteveld - Stichting Krachtouders - Stichting Kik'r - Stichting YouRULE – Masterboys - Sportzone Rotterdam - Jongerenpanels Overschie - Stichting Dorpshuis Oostwold - Dorpsbelang Kubaard - Bewonersvereniging Wanningstate - Wijkraad Wijkapel - Bewonersgroep Slachthuisterrein - Stichting Wijkalliantie - Makers en Doeners - Senang Bersama – Brasa - MCWN multicultureel netwerk - Opbouw Team Nederland Suriname - Why I love you / Jonge Sla - Stichting &tree - Stichting Mandril Maastricht - Freehouse / Jeannetworks - Stichting Leergeld - Stichting LIFT-budgetkring

Literatuurlijst

Boeken

- Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk.** Evelien Tonkens en Mandy de Wilde, 2013
- Brave Burgers gezocht. De grenzen van de activerende overheid.** Imrat Verhoeven en Marcel Ham (red), 2010
- Burgers maken hun buurt,** Platform 31, 2012
- Loslaten, vertrouwen, verbinden. Over burgers en binding.** Jos van der Lans, 2011
- Productie door de burger. Democratischer dan volksvertegenwoordiging.** Jurgen van der Heijden, 2011

Artikelen

- 'Actief burgerschap: een wens of een moetje?'**, Imrat Verhoeven en Evelien Tonkens, 2012
- 'Beyond the big society'**, Albert Meijer, 2013
- 'Big Society of Big Brother?'**, Albert Jan Kruiter en Eelke Blokker, 2011
- 'Burgerkracht vraagt om andere instituties'**, Jos van der Lans, 2012
- 'Burgerschap 2.0 kan gelijkheid wel bevorderen'**, Tine de Moor, 2012
- 'De gevaarlijke belofte van burgerschap 2.0'**, Justus Uitermark, 2012
- 'De IPW doctrine. Pleidooi voor een waardegedreven publieke zaak'** Instituut voor Publieke Waarden, **De pragmatiek van burgerparticipatie. Hoe burgers omgaan met complexe vraagstukken omtrent veiligheid, leefbaarheid en stedelijke ontwikkeling in drie Europese steden,** Maurice Specht, 2012
- 'Grenzeloos sturen in welzijn'**, Joost van Alkemade, 2013
- 'Netwerk democratie. Technologie en democratie'** Mieke van Heeswijk, 2012
- 'Onbehagen is niet het einde maar het begin'**, Sadik Harchaoui, Dieneke de Ruiter en Jasper Zuure, 2013

FORUM Instituut voor Multiculturele Vraagstukken

Postbus 201, 3500 AE Utrecht

T 030 - 297 43 21

www.forum.nl